

საქართველოს თავდაცვის სამინისტრო

საქართველოს შეიარაღებული ძალების გაერთიანებული შტაბი
J7 სამხედრო განათლებისა და საბრძოლო მომზადების დეპარტამენტი

სსიპ ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

თემურ თოდუა, ვაჟა კიკნაძე

რომაული სამხედრო შენაერთები კოლხეთსა და იბერიაში

მეომრის ბიბლიოთეკა №1

თქვენს წინაშეა ახალი სერიის „მეომრის ბიბლიოთეკის“ პირველი წიგნი; სერია ითვალისწინებს წიგნების მთელ წყებას, რომლებშიც პოპულარულად იქნება გადმოცემული საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი მოვლენები.

სერიის მიზანია ქართველი მეომრის და იმედია, არა მარტო მისი, პატრიოტული აღზრდა და ცოდნის მიწოდება მისაღებ ფორმებში. სერიაში გათვალისწინებულია პოპულარული, მაგრამ მაღალ პროფესიონალურ დონეზე დაწერილი სახელმძღვანელოები; ეს პატარა, მაგრამ ტევადი და კარგად გაფორმებული ბროშურები მიეძღვნება ქართველთა უდიდეს მეფე დავითს, თამარს, გიორგი ბრწყინვალეს, ბაგრატ III-ს, საქართველოში წარმოებულ მთავარ და გადამწყვეტ ბრძოლებს, XIX–XX სს-ის გამოჩენილ ქართველ ოფიცრებს, საქართველოსა და მსოფლიო სამხედრო ისტორიის ცალკეულ საკითხებსა და ა.შ.

სერიის გამოცემის ინიციატორები არიან ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი და საქართველოს თავდაცვის სამინისტრო.

დიდი სურვილი და იმედი გვაქვს, რომ მეომართა და ოფიცერთა გარდა, საქართველოს ყოველი მოქალაქე სიამოვნებით მიიღებს ამ სერიის ყოველ ახალ წიგნს.

სერიის გარეკანზე მოთავსებული წარწერა და დიდი დავითი ყველას შეახსენებს, რომ ბრძოლა საქართველოსთვის დღესაც გრძელდება.

ვაჟა კიკნაძე

სერიის სარედაქციო კოლეგია:

ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

ვაჟა კიკნაძე

ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

თამაზ ბერაძე

მეცნიერებათა დოქტორი,
ვიცე პოლკოვნიკი **თემურ დალაქიშვილი**

რეცენზენტი: ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

გიორგი ქავთარაძე

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: **ნინო გიგანი**

ყდის დიზაინი: **გიორგი კიკნაძე**

რედაქტორი: **ნარგიზ ხარაბაძე**

ტექნიკური რედაქტორი: **მარი ჭონიშვილი**

დამტკიცებული და სამოქმედოდ შემოღებულია საქართველოს შეიარაღებული ძალების გაერთიანებული შტაბის J7 სამხედრო განათლებისა და საბრძოლო დეპარტამენტის უფროსის – პოლკოვნიკ ნოდარ ქვილითაიას მიერ

საქართველოს შეიარაღებული ძალების გაერთიანებული შტაბის
ტოპოგრაფიული სამმართველოს სტამბა. 2008 წ.

ქ. თბილისი, გენერალ კვინიტაძის ქ. №20

ტელ.: +995 32 91-19-83

ფაქსი: +995 32 91-19-83

ერთ დროს მსოფლიოში უძლიერესი რომის იმპერია კაცობრიობის დიდ ინტერესს ღლესაც იწვევს. ტექნიკურ და კულტურულ მიღწევებთან ერთად, რომმა შექმნა ძლიერი სამხედრო მანქანა, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე დაუმარცხებელი იყო. მწყობრად მიმავალი, მზეზე მბრწყინავი ოქრო-ვერცხლის არწივებით შემკული შტანდარტებით**¹, რომელი ლეგიონერები შთამბეჭდავად გამოიყურებოდნენ და იმდროინდელ მსოფლიოს თავზარს სცემდნენ. რომელი ჯარისკაცები და მხედრები სხვადასხვა ტიპის მძიმე შუბებით, მჭრელი მახვილებითა და მოკლე სატევრებით იყვნენ აღჭურვილები. მათ უსაფრთხოებას იცავდა აგრეთვე, მასიური რკინის ფარები და მუზარადები. რომის შეიარაღებაში შედიოდა სწრაფი და მოქნილი საბრძოლო ეტლები, მძიმედ შეიარაღებული და შეჯავშნული მხედრები და ცხენები, ბალისტები** კატაპულტები** და ა.შ.

რომის სამხედრო ტექნიკას, ხშირ შემთხვევაში, მაშინდელ მსოფლიოში ანალოგი არ გააჩნდა.

რომთან სამხედრო შერკინება იბერიასა (ქართლი) და კოლხეთსაც (ეგრისი) მოუწია. საქართველოს ტერიტორია, რომისთვის ცივილური სამყაროს შორეულ საზღვარს წარმოადგენდა, ამიტომაც რომაელთა დამოკიდებულება ჩვენი ქვეყნის მიმართ გარკვეული თავისებურებებით გამოირჩეოდა.

რომის იმპერიის მთავარ სტრატეგიულ მიზანს კავკასიაში წარმოადგენდა ის, რომ ქართულ სამეფოებს ჩრდილო კავკასიიდან არ გადმოეშვათ მომთაბარე, უმართავი და „არაცივილური“ ტომები, რომლებიც მოწესრიგებული და კულტურული რომისთვის, საკმაო საშიშროებას წარმოადგენდნენ.

ქართველი მეფეები, ზოგიერთ შემთხვევაში, ამას კარგად იყენებდნენ რომზე ზეგავლენის მოსახდენად და ჩრდილო-კავკასიურ ტომებს შეუსევდნენ ხოლმე მისი კონტროლის ქვეშ მყოფ სამხრეთ კავკასიის პროვინციებს. ამის გათვალისწინებით, რომს ერჩივნა იბერიასთან დაეღო განსაკუთრებული ხელშეკრულება ე.წ. „რომაული მშვიდობა“ („paqs romana“). ამ შეთანხმების შესაბამისად, რომზე დამოკიდებული ქვეყნის მეფე იღებდა ტიტულს „რომაელთა მეგობარი და მოკავშირე“. რომის მხრიდან, ეს კარგად გათვლილი ნაბიჯი იყო. ასეთი სტატუსის ქვეყნებში, მას არ ჭირდებოდა დიდი ჯარის მუდმივი ყოლა. დამოკიდებული ქვეყნის შიდა საქმეებშიც რომი ფაქტიურად არ ერეოდა, მოითხოვდა რა მისგან სამხედრო-პოლიტიკურ მომხრეობასა და იმპერიის საზღვრების დაცვას.

კოლხეთსა და იბერიაში რომის მუდმივი სამხედრო ერთეულების გამოჩენამდე, რომთან იბერია-კოლხეთის უთრეერთობის ისტორია, მოკლედ ასეთი იყო:

ძვ. წ. I საუკუნეში, კოლხეთისა და იბერიის დასავლეთით, შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე, განსაკუთრებით გაძლიერდა პონტოს სახელმწიფო. პონტოს ძლიერების ხანაში, მას სათავეში ედგა მითრიდატე VI ევპატორი (111-63წ.წ.). მან

---

¹ ორი ვარსკვლავით აღნიშნული ტერმინების განმარტება იხ. ბოლოს დართულ განმარტებით ლექსიკონში (დანართი №1)

მაშინდელი მრავალი ქვეყანა შეიერთა (კოლხეთი, ბოსფორი², მცირე არმენია* და მოკავშირედ გაიხადა დიდი სომხეთის (არმენიის)* ყველაზე სახელგანთქმული მეფე

ტიგრან II (95-55წ.წ.). პონტოსა და დიდი სომხეთის გაძლიერებას რომი წინ აღუდგა, მაგრამ თავდაპირველად, მითრიდატე VI-მ კარგად გამოიყენა მცირე აზიის მოსახლეობის ანტირომაული განწყობილება. მართლაც, თავიდან, ადგილობრივი მცხოვრებლები, მირიდატე პონტოელს განმათავისუფლებლად მიიჩნევდნენ, მაგრამ მალე აღმოჩნდა, რომ ისიც ჩვეულებრივი დამპყრობელი და დესპოტი მმართველი იყო. ამის შემდგომ, მითრიდატემ მოსახლეობაში ნდობა დაკარგა. ეს მომენტი კარგად გამოიყენა რომმა და რამდენჯერმე სასტიკად დაამარცხა მითრიდატე. ძვ. წ. 73 წელს რომმა გადამწყვეტი დარტყმა მიაყენა მითრიდატე ევპატორს. შემდეგ, რომაელებმა თითქოსდა უძლეველ ტიგრან II-საც შეუტყეს. ძვ.წ. 69 წელს მათ ძალიან სწრაფად აიღეს სომხეთის ახალი დედაქალაქი ტიგრანაკერტი (მდებარეობდა მდ. ტიგროსის ჩრდილოეთ ნაპირაზე; დღევანდელი ფარკინი თურქეთში).

საინტერესოა, რომ ამ ბრძოლაში სომხების მხარეს, იბერიელი (ქართველი) მეომრებიც მონაწილეობდნენ. ძვ. წ. 68 წელს რომის სარდალი ლუკულუსი* და რომის ლეგიონები ძველი სომხეთის დედაქალაქ არტაქსატას (არტაშატს) მიაღწენ (მდებარეობდა მდ. არაქსზე, დღევანდელი ერევნის სამხრეთით). აქაც, სომხებს იბერიელები და მათი განთქმული მშვილოდნები ეხმარებოდნენ. არტაშატიც სწრაფად დაეცა.

ძვ. წ. 66 წელს, ლუკულუსი რომში გაიწვიეს და ის შეცვალა ახალმა სარდალმა გენიუს პომპეუსმა. მან მიტრიდატეს ძალები მცირე სომხეთში გაანადგურა. მითრიდატე კოლხეთს შეეფარა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც შვილების ფარნაკისა და მახარეს ღალატი შეიტყო, ძვ. წ. 63 წელს თავი მოიკლა.

რაც შეეხება ტიგრან II-ს, მან ჯერ თავისი მოკავშირე და სიძე მითრიდატე VI გამოაცხადა ძებნილად და მისი თავისთვის დიდი თანხა დააწესა, შემდეგ კი რომაელებს დანებდა და უზარმაზარი ხარკი – 6000 ვერცხლის ტალანტის გადახდა იკისრა (ზოგიერთი მკვლევარის გამოანგარიშებით, ეს თანხა დღევანდელ 10 მლ. დოლარს შეესაბამება).

ამის შემდეგ, რომის უშუალო ყურადღების ცენტრში იბერია მოექცა. ქართლის მეფე ამ დროს იყო არტავი (არტოკი). მან კარგად განსაჯა რომ მარტოდ დარჩენილი ქართლი რომთან ვერაფერს გააწყობდა და გამოჩნდა თუ არა პომპეუსი, ზავი შესთავაზა მას. პომპეუსი თითქოს თანახმა იყო, მაგრამ ეჭვობდა, რომ არტავი დროის მოგებას ცდილობდა და ამიტომ მოულოდნელად დაესხა თავს და არმაზის ციხე აიღო. არტავი, მტკვრის მარცხენა ნაპირზე გადავიდა (მცხეთის დღევანდელი რკინიგზის სადგურის მიდამოებში) და მტკვარზე ხიდი დაწვა. ქართლის მეფემ კვლავ ზავი ითხოვა და სანაცვლოდ იკისრა ხიდის აღდგენა და რომაელთა სურსათით მომარაგება. ზავი თითქოს დაიდო კიდევ, მაგრამ პომპეუსი

² ერთი ვარსკვლავით აღნიშნული გეოგრაფიული და საკუთარი სახელების განმარტებები იხ. ბოლოს დართული განმარტებები (დანართი №2)

აღდგენილ ხიდზე გადავიდა და არტაგის დევნა განაგრძო. ქართლის მეფე მდ. არაგვისაკენ (პელორი) გაიქცა, სადაც მცხეთის მეორე სტრატეგიული ციხესიმაგრე „სისამურა“ (წიწამური) მდებარეობდა. არაგვზე გადასვლისას, არტაგმა კიდევ დაკარგა მებრძოლები. ამის შემდეგ, ქართველებმა ბრძოლის პარტიზანულ მეთოდებს მიმართეს. ისინი ხეებზე ასულან და იქიდან უშენდნენ ისრებს მომხვლურებს. მაშინ რომაელებმა ტყეების გაჩეხვა დაიწყეს. ცნობილი ბერძენი ისტორიკოსის პლუტარქეს* სიტყვით, ამ ბრძოლებში 9000 ქართველი მეომარი დაიღუპა და 10 000 ტყვედ ჩავარდნილა.

ამის შემდეგ, არტაგს უკან დასახევი გზა აღარ ჰქონდა და მან რომაელთა წამოყენებული ყველა პირობა უსიტყვოდ შეასრულა, მათ შორის იყო ისიც, რომ საკუთარი შვილები მეფემ რომაელებს მძევლებად მისცა. ამავე დროს, პომპეუსს არტაგმა მიართვა, არნახული სილამაზისა და ღირებულების ოქროს სარეცელი, ტახტი და მაგიდა. პომპეუსმა ქართლის მეფეს რომაელთა „მეგობრისა და მოკავშირის“ ტიტული უბოძა, თვითონ კი კოლხეთში გადავიდა. რომაელმა სარდალმა თითქმის უომრად გაიარა მთელი ეგრისი და იქ მმართველად არისტარქე დატოვა.

რომის ლეგიონერები საქართველოს ტერიტორიაზე პირველად, როგორც აღინიშნა, ძვ.წ. 65 წ. გამოჩნდნენ. აქ რომაელებს, პოლიტიკური მიზნების გარდა, ძირითადად ეკონომიკურ-სტრატეგიული გამორჩენა იზიდავდა – ახალი სავაჭრო გზების, ახალი ქვეყნების თავისი გავლენის სფეროში მოქცევა, კავკასიაზე კონტროლის დაწესება.

კავკასიონის ქელი ბუნებრივი წინააღმდეგობა იყო ჩრდილოკავკასიური მომთაბარე-მეომარი ტომების ტრანსკავკასიასა და მცირე აზიაში შემოჭრის რეგულირებისათვის. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა მამისონის, დარიალისა და დერბენტის გადასასვლელები. ვის ხელშიაც ეს გზები იყო, მას შეეძლო გარკვეული კონტროლი გაეწია ჩრდილოკავკასიელი ტომებისათვის.

რომის აღმოსავლურ პოლიტიკაში აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის კომუნიკაციები აუცილებელი იყო პართიის* მსგავს ძლიერ სახელმწიფოსთან ქიშპობისას.

ანტიკური ხანის კოლხეთს და იბერიას გეოპოლიტიკურად ნამდვილად საკვანძო ტერიტორია ეკავათ. აქ ხდებოდა აღმოსავლური და დასავლური ცივილიზაციების გარკვეული თანხვედრაც და შეჯახებაც.

იბერია-კოლხეთში სამხედრო-საბრძოლო მოქმედებისას ადგილობრივი მებრძოლები ფლობდნენ და კარგად იყენებდნენ რელიეფს, მთებს, ხეობების ჩასაკეტად ვიწრო ადგილებს, მთა-გორებზე მოხერხებულად განლაგებულ თავდაცვით ნაგებობებს, ხშირ გაუვალ ტყეებს, ფონს მდინარეებზე. იგივე ფაქტორები უარყოფითად აისახებოდა მომხდურთა (ამ შემთხვევაში რომაელთა) სამხედრო ძალის მოქმედებებზე. ისინი არ იცნობდნენ და ტაქტიკურად სწორად ვერ იყენებდნენ ადგილობრივ ბიო-გეო-გარემოს. ადგილობრივი პირობების შესახებ მათ სრული ინფორმაცია არ გააჩნდათ. კერძოდ, ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ მოწინააღმდეგის სამეურნეო-ეკონომიკურ ბაზა-რესურსებზე, რაოდენობრივ-

დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე, ფსიქიკურ განწყობაზე, კომუნიკაციურ და სამხედრო ქმედებებზე.

მიუხედავად ძლევამოსილებისა, პირველ ეტაპზე, რომმა ვერ მოახერხა შიდა კოლხეთის დამორჩილება. ეს ვერ მოხერხდა ვერც არისტარქეს, ვერც მითრიდატე პერგამონელის* და ვერც პოლემონის* ხელით. რამდენადმე გამართლდა ლუკულუსის წინასწარმეტყველება, რომელიც აღნიშნავდა – ამ მხარის დამორჩილება ძალიან ძნელიაო (პლუტარქე, ლუკულუსი, 14).

იბერია-კოლხეთი თავისი ხეობებით, მთებით, სწრაფი, ძნელად გადასალახი მდინარეებით, უღრანი ტყეებით – ადვილად დასამორჩილებელი არ იყო. ამას ემატებოდა, აგრეთვე, აგრესიულად განწყობილი, ძლიერი ადგილობრივი სამეფო-სამთავროები. ზღვისპირეთისათვის კი რომაელები ამ საქმეში კონტროლის გაწევას უკეთ ახერხებდნენ. ამაში მათი ძირითადი საყრდენი უნდა ყოფილიყო სანაპირო ქალაქები, რომლებშიც, შიდა კოლხეთისაგან განსხვავებით, ანტიკური სამეურნეო-კულტურული გავლენა შედარებით ძლიერი იყო. კოლხეთის ზღვისპირეთი ის სტრატეგიულ-კომუნიკაციური მხარე იყო, რომელიც აუცილებლად სჭირდებოდა რომს თავისი გავლენის დასამყარებლად კავკასიაში, მცირე აზიასა და ბოსფორში.

პირველ ეტაპზე კოლხეთი პონტოს სამეფოსა და რომს შორის საომარი მოქმედებების ასპარეზად გადაიქცა. რომმა გარკვეული ზემოქმედება მოახდინა კოლხეთის და შემდეგ იბერიის განვითარების პროცესზე. ეს ზემოქმედება უარყოფითი გამოდგა – ზღვისპირეთი რომის პოლიტიკურ გავლენაში მოექცა, ხოლო ზოგიერთ რეგიონში, რომაელთა მოქნილი, ცბიერი პოლიტიკის შედეგად, არასტაბილური მდგომარეობა შეიქმნა, რაც შემდგომში რომისადმი ნახევრად დაქვემდებარებული "სამთავროების" განვითარებით დასრულდა. რომმა – იმ დროისათვის მაღალგანვითარებულმა სახელმწიფომ, რამდენადმე დადებითი როლიც ითამაშა. კერძოდ, ადგილობრივი მოსახლეობა გაეცნო იმ დროისათვის მოწინავე რომაულ კულტურას; გაეცნენ ახალ საომარ ტაქტიკას და ტექნიკას.

საქართველოში რომაული სამხედრო შენაერთების ჩადგომის დროის შესახებ წერილობით წყაროებში, სამწუხაროდ, მხოლოდ ზოგადი მინიშნებაა.

ახ.წ. I ს-ის იუდეველი (ებრაელი) ისტორიკოსი იოსებ ფლავიუსი მოგვითხრობს: "...კოლხების, ტავრების*, ბოსფორელების, პონტოსა და მეოტიდის* ირგვლივ მცხოვრებლები..., რომლებიც წინათ საკუთარ მმართველებსაც კი არ სცნობდნენ, ახლა 3000 მებრძოლს ჰყავს მორჩილებაში და ამასთანავე ორმოცი გემი იცავს მშვიდობას ზღვაზე, რომელზედაც უწინ ცურვა შეუძლებელი და შემადრწუნებელი იყო" (იუდეველთა სიძველენი, II, 16,4). ამ წერილობით წყაროში ახ.წ. 66 წლის ამბებია გადმოცემული. აქედან გამომდინარე, რომის სამხედრო ნაწილები საქართველოს ზღვისპირეთში იმპერატორ ნერონის* დროს უკვე ჩანან. საეჭვოა, რომ ეს, წინამორბედი იმპერატორების: აუგუსტუსის*, ტიბერიუსის*, კალიგულას* ეპოქაში მომხდარიყო, რადგან ამ დროისათვის იმპერიის აღმოსავლეთ საზღვარზე მხოლოდ ოთხი ლეგიონი იმყოფებოდა, რაც საკმარისი არ იყო. ამ მცირე სამხედრო ძალებით რომი ვერ შეძლებდა აღმოსავლეთით, კერძოდ კავკასიაში, მსხვილი სამხედრო შენაერთების განლაგებას. აქედან გამომდინარე, აუგუსტუსს არ უცდია მახლობელ აღმოსავლეთში

პოლიტიკური სიტუაცია შეეცვალა. მან რომზე ფორმალურად დამოკიდებული ქვეყნების მარკუს ანტონიუსის* დროინდელი სისტემა უცვლელად დატოვა. მათ შორის თვალსაჩინო როლს პონტოს სამეფო ასრულებდა. რომაელებმა პონტოს ტახტზე კვლავ პოლემონ* I დაამტკიცეს. მას სამართავად ზღვისპირა კოლხეთიც ებოძა. აუგუსტუსის მემკვიდრე იმპერატორების – ტიბერიუსისა და კალიგულას დროსაც, კოლხეთის სტატუსი არ შეცვლილა. ის ისევ პოლემონიდების პონტოს შემადგენლობაში დარჩა. შესაძლოა, რომ ამ პერიოდისათვის კოლხეთის სანაპიროზე პონტოელთა გარნიზონიც მდგარიყო.

ნერონის დროს იმპერიის პოლიტიკა აღმოსავლეთში კარდინალურად შეიცვალა. მან უარყო წინამორბედების ბუფერულ ქვეყნებზე დაყრდნობის პოლიტიკა. ნერონმა ახ.წ. 63 წელს პოლემონიდების სამეფო გააუქმა და ის რომის პროვინციად გამოაცხადა. ამასთანავე, განსაკუთრებით ყურადღება მიექცა კავკასიის ზღვისპირეთში რომის პოზიციების გამყარებას. დასახული ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის საჭირო იყო იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში მნიშვნელოვანი ძალების თავმოყრა, რასაც ასე დაბეჯითებით მოითხოვდა ხელისუფალთაგან რომაელთა გამოცდილი მხედართმთავარი გნეიუს ლომიციუს კორბულონი* (ტაციტუსი, ანალები, XIII, 35; XVI, 26).

იმპერიის კომუნიკაციების სისუსტე განსაკუთრებით კაპადოკიასა და მცირე არმენიაში შეიმჩნეოდა. ეს ხარვეზი რომაელებმა ნაწილობრივ შეავსეს ახ.წ. 57 წლიდან, როდესაც დასავლეთიდან კაპადოკია-არმენიის* საზღვარზე XII და XV ლეგიონები გადმოისროლეს. მათ აქვე რამდენიმე სტრატეგიული სასიმაგრო ნაგებობაც ააგეს. ამგვარი ღონისძიებების გატარების შემდგომ ნერონს საშუალება მიეცა კავკასიაში გაბედული სამხედრო ოპერაციები ეწარმოებინა.

ახ.წ. 60 წელს რომაელებმა დაიმორჩილეს არმენია. იბერია კი რომის ვასალ-მოკავშირედ იქცა (ტაციტუსი, ანალები, XIV, 23, 25, 26). კოლხეთი გალატიის* პროვინციის შემადგენლობაში მოექცა. აქ, როგორც ჩანს, ნერონმა მცირე გარნიზონები ჩააყენა. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს არა მარტო ნერონის ზემოხსენებული ზოგადკავკასიური პოლიტიკა, არამედ კონკრეტული გარემოებებიც. კერძოდ, ამ პერიოდისათვის რომის აღმოსავლეთის საზღვართან საკმარისი სამხედრო ძალები არ გააჩნდა, რათა მათი გარკვეული ნაწილი კოლხეთის სანაპიროზეც განელაგებინა; გამორიცხულია, რომ ისეთი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის რეგიონი როგორც საქართველოს შავიზღვისპირეთი იყო, რომაელებს დაუცველად დაეტოვებინათ. აღნიშნული ღონისძიების გატარების გარეშე, ნერონი არათუ ვერ შეძლებდა კავკასიაში თავისი პოზიციების განმტკიცებას, არამედ ჩრდილო კავკასიის მთიელთა შემოტევისაკენ ვერ შეაჩერებდა; ის ვერც ზღვაზე ვაჭრობის უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა. სხვა საკითხია, თუ რა რაოდენობის საჯარისო ნაწილები იყო აქ დისლოცირებული. იოსებ ფლავიუსის ზემოთ მოტანილი ცნობის მიხედვით ისე ჩანს, თითქოსდა რომი პონტოსპირეთის ყველა ხალხს აკონტროლებდა. საწინააღმდეგოს მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მაგალითად, სანები* არიანეს დროსაც რომაელებს არ ემორჩილებოდნენ (ფლავიუს არიანე, "პერიპლუსი...", 11). კოლხეთის სანაპიროზე დისლოცირებული რომის საჯარისო

ნაწილები მცირერიცხოვანი უნდა ყოფილიყო, რადგან არიანეს ინსპექტირების დროსაც, ისინი აქ არცთუ ისე მრავალრიცხოვანი ჩანან.

კოლხეთის სანაპიროზე რომის სამხედრო შენაერთების განლაგების ზუსტი თარიღი უცნობია. ამასთან დაკავშირებით, საყურადღებოა, პლინიუს უფროსის* ცნობა აფსაროსისა* და სებასტოპოლისის* შესახებ. პლინიუსი აფსაროსსა და სებასტოპოლისს "კასტელუმ"-ებს უწოდებს**, მაგრამ არაფერს გვამცნობს მათი აგების დროზე. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ კასტელუმში, როგორც წესი, იგულისხმება ქვის საფორტიფიკაციო ნაგებობა, რომელზე ადრე იქ ხის სიმაგრე უნდა ყოფილიყო. ამასთანავე, თუ გავითვალისწინებთ კაპადოკიის საზღვართან XII და XV ლეგიონების ჩადგომის დროს, ე. ი. 57 წელს, მაშინ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აფსაროსსა და სებასტოპოლისში რომის მცირე გარნიზონები ახ.წ. I ს. დასასრულისათვის უკვე განლაგებული იყო, ამას გარკვეულწილად, არქეოლოგიური მონაცემებიც მოწმობენ.

გონიო-აფსაროსის ნაციხარის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა წითელლაკიანი ჯამის ძირ-გვერდის ფრაგმენტი სანდლიანი ფეხის ტერფის გამოსახულებით და მეომრის რელიეფურგამოსახულებიანი ჭრაქი. ორივე ახ.წ. I ს-ის მეორე ნახევრით თარიღდება. ორივე რომაელთა შემოტანილი უნდა იყოს. ასეთი ნივთები, მხოლოდ იმ ტერიტორიებზე გვხვდება, სადაც რომაული გარნიზონები იდგა. რომის საჯარისო ფორმირებების უნდა იყოს, აგრეთვე, სოხუმის ციხის ტერიტორიაზე დადასტურებული, ახ.წ. I ს-ის სინოპური* წარმომავლობის ამფორები (ორყურიანი, წაგრძელებულძირიანი ჭურჭელი). რომაულ გარნიზონს უკავშირდება ქ. სოხუმში აღმოჩენილი ახ.წ. I ს-ის ნაგებობაც.

ახ.წ. I ს-ის არქეოლოგიური მასალები ფასისიდან* "ნატეხების" ნამოსახლარზე აღმოჩენილი სინოპური ამფორებით შემოიფარგლება. არიანეს გადმოცემით, ფასისის ციხის კედელი წინათ თიხისა იყო და მასზე ხის კოშკები იდგა, მაგრამ ახლა კედელი და კოშკები გამომწვარი აგურისაგანაა გაკეთებული (ფლავიუს არიანე, "პერიპლუსი...", 9). როგორც ამ ცნობიდან ირკვევა, ეს ციხე ჩვეულებრივი ხის დროებითი სასიმაგრო ნაგებობა ყოფილა. ამ ტიპის ნაგებობები ფუნქციონირებდა იმპერიის საზღვრებზე მუდმივი სამხედრო ბანაკის აგებამდე. მსგავსი ნაშთები აღმოჩენილია ბრიტანეთში, რაინ-დუნაისპირეთში და ისინი, უპირატესად, ახ.წ. I საუკუნისთვისაა დამახასიათებელი. ფასისში რომის გარნიზონი, აფსაროსისა და სებასტოპოლისის თანადროულად უნდა ჩამდგარიყო.

ჩანს, რომაული გარნიზონები საქართველოს ზღვისპირეთში ახ.წ. I ს-ის დასასრულისათვის უკვე იდგნენ და ძირითადად აფსაროსში, ფასისში და სებასტოპოლისში იყვნენ დისლოცირებული. ეს კი ე.წ. პონტოს ლიმესის** არსებობას ეჭვქვეშ აყენებს. საყურადღებოა, რომ აქაური გარნიზონები ძირითადად დამხმარე შენაერთებისაგან შედგებოდა; თვით ლიმესი, რომელშიც კარგად გამართული საკომუნიკაციო ქსელის სისტემა და რაოდენობრივად მრავალრიცხოვანი ჯარი იგულისხმება, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ფიზიკურ-გეოგრაფიული სირთულეებისა და გარნიზონების სიმცირის გამო აქ ვერ შეიქმნებოდა. ნიშანდობლივია, რომ რომაელი ავტორები საქართველოს ზღვისპირეთის თავდაცვით ხაზს ლიმესად არ იხსენიებენ. ისინი მას უმეტეს

შემთხვევაში- "საზღვრად" მოიხსენიებენ. იმპერიის სამხედრო ძალებით დაცულ ამ ზღვისპირა პუნქტებს პონტო-კავკასიის საზღვარი უნდა ეწოდოს. მათ ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა რომაელთა პოზიციების განმტკიცება სამხრეთ კავკასიაში და ჩრდილოეთ კავკასიის გაკონტროლება. ხსენებული სასაზღვრო-გამაგრებული პუნქტების დანიშნულებას შეადგენდა ჩრდილო კავკასიელთა თავდასხმების აღკვეთა; კაბოტაჟური* ნავიგაციისა და ვაჭრობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა ზღვისპირეთში.

როგორც აღვნიშნეთ, პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სიმაგრეები ნერონის ეპოქაში იწყებენ ჩამოყალიბებას. იმპერატორ ნერონის დაწყებული ძალისხმევა განაგრძო ვესპასიანემ (ახ.წ. 69-79 წწ.). ვესპასიანეს სახელს უკავშირებენ იმპერიის აღმოსავლეთის საზღვრის მოდერნიზაციას და დაცვის სისტემის რეორგანიზაციას.

ახ.წ. 70-იან წლებში ვესპასიანემ გარნიზონები სირია-პალესტინის ხაზზე განლაგა, ლეგიონერთა შენაერთები ეგვიპტესა და არაბეთში ჩააყენა. მის დროსვე ციხესიმაგრეები აიგო ქალაქებში – პალმირა*, ბოსტრა* და ჰერასი*. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო კაპადოკიასა და მცირე არმენიაში სასაზღვრო ხაზის მოდერნიზებასაც. სატალასა* და მელიტენეს* შორის არსებული ტერიტორია რომაელებმა ციხესიმაგრეებითა და ფორტებით მტკიცედ გაამაგრეს, რითაც დაიწყო ზემოეფრატის ლიმესის ფორმირება. ზემოეფრატის ლიმესის დიდი ქალაქები და ციხესიმაგრეები, ისევე როგორც აღმოსავლეთის დანარჩენ საზღვრებზე განლაგებული კასტელუმების ქსელი, ერთმანეთთან დაკავშირებული ყოფილა მცირე ფორტებით, საგუმაგოებითა და ქვაფენილიანი გზებით. ამჟამად, სატალა-ტრაპეზუნტის მონაკვეთზე, არქეოლოგიურად ხუთი ასეთი ფორტია გამოვლენილი. მათგან, ერთი შუალედური კასტელუმი აღმოჩენილია სატალის ციხესიმაგრის დასავლეთით. მისი ფართობი 37 ხ 55 მ-ია. ამგვარი ფორტის ნანგრევები, სატალის ციხესიმაგრის აღმოსავლეთით, დღევანდელი ბაიბურთის* გზაზეც აღმოჩნდა.

სატალა-ტრაპეზუნტის ციხესიმაგრეთა სისტემაში უნდა ყოფილიყო ჩართული სატალიდან 20 კმ-ზე მდებარე საგუმაგოს ნანგრევებიც. ამ საგუმაგოს ჩრდილოეთით არის კიდევ ორი სიმაგრე, სადაც მხოლოდ კოშკების ნანგრევებიღაა შემორჩენილი. აღნიშნული სიმაგრეები სწორკუთხა კონფიგურაციისაა და კუთხეები ნახევარწრიული კოშკებითაა დაბოლოებული. ზემოეფრატის ლიმესის ეს ფორტები და სადარაჯო საგუმაგოები, დაგეგმარებისა და ზომის მიხედვით, მცირე კონტინგენტის საჯარისო ნაწილების დროებითი სადგომებია. ზემოეფრატის ლიმესიდან ინტერესს იწვევს გაჩ-დარვაზენის* სიმაგრე, რომელიც ჩვეულებრივ სათვალთვალ პუნქტს წარმოადგენდა და სწორკუთხა ფორმისა იყო. ის 20-მდე მებრძოლს თუ დაიტევდა. ზემოეფრატის ლიმესს განეკუთვნება სიმაგრე პაგნიკ-ორენი*, რომლის მშენებლობაც ახ.წ. III ს. დამთავრდა. პაგნიკ-ორენის სიმაგრე სწორკუთხაა. რელიეფის გამო ჩრდილოეთის კედელს რკალისებური ფორმა აქვს. ციხე აღჭურვილი ყოფილა თერთმეტი ნახევარწრიული კოშკითა და ოთხი კარიბჭით. ციხესიმაგრის ცენტრში იდგა

პრეტორიუმის** შენობა, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთის კედელთან არსებული ნაგებობა, საჯინიბო უნდა ყოფილიყო. პავნიკ-ორენის ციხესიმაგრე ერთ კოჰორტას** იტევდა. არ არის გამორიცხული, რომ აქ, ახ.წ. I ს-ში, სამშენებლო სამუშაოებში მონაწილეობა მიეღო IV რეტიულ მხედართა კოჰორტას, რომლის მუდმივი ადგილსამყოფელი პავნიკ-ორენიდან 80 კმ-ზე ანალიბაში* მდებარეობდა.

ზემოეფერატის კავკასიასთან ახლო მყოფი სასიმაგრო სისტემათა, ბოლო რგოლი სატალა და მელიტენე იყო. სატალა და მელიტენე XV და XII ლეგიონების შტაბ-ბინას წარმოადგენდა. აქ მდებარეობდა კავკასიაში რომაელთა ვექსილაციების** ძირითადი გამანაწილებელი ბაზა. სატალის ციხესიმაგრე მდებარეობდა სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ადგილზე. ის კავკასიისაკენ და კასპიისაკენ მიმავალ გზებს და შავიზღვისპირეთის სანაპიროებსაც უწევდა კონტროლს.

სატალის ციხესიმაგრე კვადრატული ფორმისაა და აღჭურვილი იყო სწორკუთხა კოშკებით, რომლებიც ერთიმეორისაგან თანაბარი მანძილით იყვნენ დაშორებული. ციხესიმაგრეს ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით ჰქონდა კარიბჭე. სატალის ტერიტორიაზე დღემდე შემორჩენილია რომაული კასტელუმებისათვის დამახასიათებელი აბანოს, საკანალიზაციო კოლექტორისა და აკვედუკის** ნაშთები.

მელიტენეს კასტელუმიც კვადრატული კონფიგურაციისაა. კარგადაა შემორჩენილი აღმოსავლეთი კედელი კოშკებითურთ. კოშკები ნახევარწრიულია, ნაგებია რიყის ქვებით და კირხსნარით. ციხესიმაგრის გარშემო სამოქალაქო დასახლება იყო, რომელსაც ტრაიანემ* ქალაქის სტატუსი მიანიჭა. პროკოპი კესარიელის* ცნობით, მელიტენე მრავალრიცხოვანი ქალაქი ყოფილა. აქ ტაძრები, ამფითეატრი, აბანო და სხვა ნაგებობანი მდგარა. მელიტენეს სამხრეთით იწყებოდა სირიის ლიმესი, ხოლო სატალა სასიმაგრო ნაგებობათა ქსელით უკავშირდებოდა ტრაპეზუნტს. ტრაპეზუნტი რომაულ ხანაში მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და სამხედრო-სტრატეგიული ცენტრი იყო. ანიკეტის* აჯანყების შემდეგ, აქ XII და XV ლეგიონების ვექსილაციები იყვნენ დაბანაკებული, ხოლო III ს-ში I პონტური ლეგიონი**. ტრაპეზუნტიდან სათავეს იღებდა პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სისტემა, რომლის როლიც ვესპასიანეს დროს მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

ვესპასიანეს დროს იბერიის დედაქალაქში რომაული გარნიზონი არ იდგა. მცხეთაში ჯერჯერობით რომაული ლეგიონის დამლები არ დადასტურებულა. თუმცა რომაელთა მონაწილეობა მცხეთის საფორტიფიკაციო სამუშაოებში ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, რასაც ადასტურებს მცხეთაში აღმოჩენილი, ახ.წ. 75 წლით დათარიღებული იმპერატორ ვესპასიანეს წარწერა. მასში ნათქვამია: "თვითმპყრობელმა კეისარმა ვესპასიანე სებასტოსმა... იბერთა მეფეს, მითრიდატეს, მეფე ფარსმანისა და ამაზასპის ძეს, კეისრის მეგობარსა და რომაელთა მოყვარულ ხალხს ეს კედლები განუმტკიცეს". მცხეთის გამაგრება უნდა დაწყებულიყო ალანთა* მეორე შემოსევის შემდეგ, რათა წინ აღდგომოდა მათ ხელმეორე შემოსევას. ვესპასიანეს ეს ღონისძიება ქართლის ძველ დედაქალაქში მეგობრული ურესტი იყო იბერიელებისადმი, ამ უკანასკნელთა განსაკუთრებული წვლილისათვის ალანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. გამორიცხული არ არის, რომ რომაული

სამხედრო შენაერთები დარიალის ხეობაში იდგნენ. გამაგრებას სწორედ ამ ხეობაში, პლინიუსი იხსენიებს, რომელიც აგებული ყოფილა აგრესიულ მომთაბარეთა შეკავების მიზნით. პლინიუსის მიერ მოხსენიებული ციხესიმაგრე კუმანია დარიალის ციხეს უნდა წარმოადგენდეს. „კუმანია“ – დარიალის ციხე ბუნებრივ ბორცვზეა აშენებული და მდინარე თერგი ჩამოუდის.

შიდაციხის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლინდა დიდი ზომის ქვებით ნაგები შენობები. ციხის სამხრეთით დაფიქსირდა სამარხები, რომლებიც რომაულ სამყაროს უნდა უკავშირდებოდეს. დარიალის ხეობაში რომაელთა ცალკეული შენაერთები ადრიანეს დროსაც (ახ.წ. 117-138 წწ.) უნდა მდგარიყო. იოანე ლიდეს* („ბუნების ისტორია“, VI, 30). ცნობით, არიანეს მოუნახულებია დარიალი. ცნობილია, რომ კაპადოკიის ლეგატი** – ფლავიუს არიანე* მხოლოდ იმ პუნქტებში ჩადიოდა, სადაც რომაელთა გარნიზონები იყო დისლოცირებული.

დომიციანეს დროიდან (ახ.წ. 81-96 წწ.) აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მოწესრიგებულმა თავდაცვითმა სისტემამ გარკვეულწილად ხელი შეუწყო რომაელთა პოზიციების განმტკიცებას კავკასიის ალბანეთშიც. ბეიუკ-დაშში* აღმოჩენილი ლათინური წარწერიდან ირკვევა, რომ დომიციანემ გაგზავნა XII ლეგიონის ნაწილები ალბანეთში, რათა მას თვალყური ედევნებინა ე.წ. კასპიის კარების სამხრეთ გადასასვლელებისათვის. გამორიცხული არ არის, რომ აღნიშნული ლეგიონის ნაწილები ცენტრალურ ალბანეთში დაბანაკებულიყო. XII ლეგიონის სახელი მოხსენიებულია მდ. არაქსის მარცხენა სანაპიროზეც, სოფ. კარიამნაში* აღმოჩენილ ქვაზეც. სვეტონიუსის* ცნობით, აღნიშნული ლეგიონი სარმატებთან* ბრძოლაში დამარცხდა.

სომეხი ისტორიკოსი მოვსეს ხორენაციც (V ს.) გვიამბობს, დომიციანეს მმართველობის დროს, არმენიაში რომაელთა წარუმატებელი ლაშქრობის შესახებ (მოვსეს ხორენაცი, 1984, გვ. 145). ალბათ, XII ლეგიონის ზოგიერთი შენაერთი ალან-სარმატებთან ბრძოლას შეეწირა. ვესპასიანეს დროიდან პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სისტემა საკმაოდ წარმატებით მოქმედებს. ამ სისტემის ციხესიმაგრეები, იმპერატორ ადრიანეს დავალებით, 131 წელს საგანგებოდ მოინახულა და თავდაცვითუნარიანობა შეამოწმა კაპადოკიის ლეგატმა ფლავიუს არიანემ. არიანეს, როგორც ეს მისი "პერიპლუსიდან"* ჩანს, პირველად აფსაროსის ციხესიმაგრე და აქ მდგომი გარნიზონის საბრძოლო მზადყოფნა შეუმოწმებია. არიანეს ცნობით, "აფსაროსში... დგას ხუთი სპეირა"* (ფლავიუს არიანე, პერიპლუსი..., 6), რომელსაც ტრადიციულად ხუთ კოპორტად***, ანუ ნახევარლეგიონად თარგმნიდნენ. შესაბამისად, მკვლევართა უმრავლესობას აფსაროსის რომაული სამხედრო შენაერთები ლეგიონურ გარნიზონად მიაჩნდათ.

ფაიუმში (ეგვიპტე)* აღმოჩენილმა პაპირუსმა* და გონიოში დადასტურებულმა რომაული სამხედრო შენაერთის ტვიფრმა ნათელი მოჰფინეს ამ ბუნდოვან საკითხს. ახ.წ. II ს-ის პაპირუსზე მოხსენიებულია აფსაროსში მდგარი კლავდიუსის სახელობის II კოპორტის ვეტერანი მარციალი; ფაიუმის ამ ფრაგმენტის ცნობის სისწორეს დოკუმენტურად ადასტურებს გონიოს კასტელუმის

ცენტრალურ ნაწილში არქეოლოგიური გათხრებისას, ახ.წ. II ს-ის ფენაში აღმოჩენილი რომაული სამხედრო შენაერთის დამლეპიც.

ეს კოჰორტა ახ.წ. II ს-ში კაპადოკიაში განლაგებულ დამხმარე კოჰორტას წარმოადგენდა. არიანეს მიერ აფსაროსში დასახლებულ დანარჩენ ოთხ კოჰორტასაც დამხმარე ნაწილად მიიჩნევენ, რაც არქეოლოგიური მასალებით დასტურდება. კასტელუმის ცენტრალურ ნაწილში სავარაუდოდ პრეტორიუმის ტერიტორიაზე, აღმოჩნდა დამლიანი აგური. დამლა ასე იკითხება: „საგი“, რომელიც მშვილდოსანთა კოჰორტას ნიშნავს. ამგვარი კოჰორტა დამხმარე სამხედრო შენაერთი იყო. ასეთი ტიპის სამხედრო ნაწილები დისლოცირებული იყვნენ სირიაში და ღუნაისპირეთში.

აფსაროსის კასტელუმის ცენტრალურ ნაწილში წარწერიანი ბრინჯაოს კანდელაბრი* აღმოჩნდა: მისი ლათინური წარწერა გვამცნობს, რომ იქ რომის არმიის დამხმარე შენაერთი იდგა. აღსანიშნავია, რომ რომის იმპერატორ მარკუს აურელიუსის* სახელობის დამხმარე კოჰორტები ღუნაისპირეთის პროვინციებშიც იდგნენ.

აფსაროსში განლაგებული რომაული სამხედრო შენაერთების ხასიათისა და მათი ფუნქციის თვალსაზრისით, ინტერესს იწვევს კიდევ ერთი დამლა, რომელიც დატანილია წყალსადენის მილზე. ისიც კასტელუმის ცენტრალურ ნაწილშია აღმოჩენილი. წყალსადენის მილი ახ.წ. II საუკუნისაა. მასზე გამოსახულია ნიშანი – „X“, რომელიც X ლეგიონის აღმნიშვნელია. ეს ლეგიონი ახ.წ. I ს-ის დასასრულს სირიაში იყო დაბანაკებული, მოგვიანებით კი პალესტინაში. აღსანიშნავია, რომ ადრიანეს ეპოქაში ამ ლეგიონის ჯარისკაცების მიერაა გამართული წყალსადენის სისტემა კესარიაში*. არ არის გამორიცხული, რომ აღნიშნული ლეგიონის სამშენებლო-საინჟინრო შენაერთები, ამავე მიზნით აფსაროსში სპეციალურად გადმოესროლათ.

ზემოთგანხილული დამლეპი, როგორც ადრე ითქვა, დოკუმენტურად ადასტურებენ არიანეს ცნობას აფსაროსში დისლოცირებული ხუთი კოჰორტის შესახებ, რომლებიც დამხმარე კოჰორტები იყვნენ და არა ლეგიონური სამხედრო შენაერთები. საყურადღებოა, რომ არიანესეული "სპეირა" დაახლოებით ლათინური "მანიპულ"-ის პირდაპირი თარგმანია და კოჰორტის 1/3, 150-200 კაციან რაზმს უდრის. რამდენადაც თეორიულად ხუთი სპეირა კოჰორტანახევარია, ის დაახლოებით 1000 ჯარისკაცს უნდა ითვლიდეს, რაც შეესაბამება აფსაროსის კასტელუმის ტევადობას.

აფსაროსის სიმაგრის ზომიდან (1.95 ხ 2.45 მ). გამომდინარე, ის დაახლოებით ათას ჯარისკაცს იტევდა, რაც აქ საკმაოდ დიდ ძალას წარმოადგენდა. უნდა ითქვას, რომ აფსაროსის გარნიზონი საგრძნობლად ჭარბობდა ფასისის, სებასტოპოლისისა და პიტიუნტის გარნიზონთა რაოდენობას. აფსაროსის ციხესიმაგრის ასეთი მნიშვნელობა მისი გეოსტრატეგიული მდებარეობით იყო განპირობებული. აფსაროსი უშუალოდ ემეზობლებოდა იბერიის იმ დროისათვის ძლიერ სამეფოს, საიდანაც იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებს, ჩრდილო კავკასიის მთიელთა სახით, დიდი საფრთხე ემუქრებოდა. ამგვარი საფრთხე, რომ რეალურად არსებობდა, ამაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ფარსმან

II დროს იბერიელებმა დარიალის კარი გაუღეს ალანებს და ისინი რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებს შეუსიეს.

რაც შეეხება აფსაროსის სასიმაგრო ნაგებობას, როგორც ეს არიანეს აღწერიდან ჩანს, ის მის დროს უკვე იყო ხის ციხესიმაგრის ტიპის მუდმივმოქმედი კასტელუმი. ამ ბოლო ხანებში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, ციხესიმაგრის სამხრეთი კედლის მონაკვეთში გამოვლინდა უძველეს ნაგებობათა ნაშთები, რომლებიც ქრონოლოგიურად წინ უსწრებდა არიანეს ინსპექტირების პერიოდს და ახ.წ. I ს-ის მეორე ნახევრით თარიღდება. გონიო-აფსაროსის დღემდე კარგად შემონახული კასტელუმი კი გვიანდელია. აფსაროსის კასტელუმი, რომაული ციხესიმაგრეების საერთო სტანდარტებიდან გამომდინარე, საშუალო სიდიდის ბანაკების კატეგორიას უნდა მიეკუთვნოს.

გონიოდან ჩრდილოეთით, 60 კმ-ზე მდებარეობდა ფასისის ციხესიმაგრე. აქ, არიანეს ცნობით, მდგარა "400 რჩეული" მეომარი, რომელიც რაოდენობრივად ერთ კოჰორტას შეესაბამებოდა. არიანესავე თქმით, ფასისის გარნიზონი ლოდსატყორცნი მანქანებით იყო აღჭურვილი. დამხმარე სამხედრო შენაერთებს კი ახ.წ. II ს-ში, როგორც წესი, სატყორცნი იარაღ-მოწყობილობები არ ჰქონდათ. ბალისტები**, ონაგრები** და კატაპულტები** მხოლოდ ლეგიონების ტექნიკურ აღჭურვილობაში შედიოდა.

შესაძლებელია, რომ ფასისში ლეგიონური კოჰორტა იდგა. არიანეს თქმით, ციხესიმაგრე "იმდაგვარად ყოფილა მოწყობილი, რომ ვერავინ მიუახლოვდებოდა" (ფლავიუს არიანე, პერიპლუსი.... 9). არიანეს მიერ ნახსენებ ფასისზე შესაძლო თავდასხმაში საფიქრებელია იბერიელები იგულისხმებოდნენ. ალბათ სწორედ ამით იყო განპირობებული ფასისის ციხესიმაგრის გამაგრების საჭიროება და სამხედრო მანქანებით აღჭურვა. ამავე მიზანს ემსახურებოდა, ასევე, არიანეს მიერ აქ ჩატარებული ღონისძიებანი, რომელიც ფასისის ნავსადგურისა და სამოქალაქო დასახლების გამაგრებაში გამოიხატა.

სამწუხაროდ, ფასისის არიანესეული კასტელუმი არქეოლოგიურად ჯერჯერობით არ არის შესწავლილი. მის შესახებ ზოგადი წარმოდგენა გვექმნება დიუბუა დე მონპერეს* მიერ შედგენილი სქემატური გეგმით. ამ გეგმის თანახმად, ციხესიმაგრე ოთხკუთხა ფორმისაა, კუთხეებში მრგვალი კოშკებით. მისი აღწერით, არიანეს დროინდელი და დიუბუას მიერ აღწერილი ციხესიმაგრე ფოთის ნავსადგურიდან 5 კმ-ის დაშორებით მდებარეობდა, ხოლო მდ. რიონიდან 500 მ-ის მანძილზე. ციხის კედლებს შორის მანძილი უდრიდა 1.60 ხ 1.80 მ. აქედან გამომდინარე, ალბათ, ფასისის არიანესეული ციხე, ერთი კოჰორტისათვის უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული.

ასე რომ, არიანეს დროისათვის, ფასისი და მისი მიდამოები საიმედოდ ყოფილა დაცული. ფასისის შემოგარენის გამაგრება-განმტკიცების თვალსაზრისით, ინტერესს იწვევს სოფ. მოედანში (ლანჩხუთის რ-ნი) დაფიქსირებული ძველი სასიმაგრო ნაგებობის კვალი. აქ ანაკრეფ მასალაში აღმოჩნდა რომაული დამდიანი აგურის ფრაგმენტი. შემორჩენილია სამი ასო – „ლეგ“. დამდა შესაძლოა XV ლეგიონისა იყოს. რაც შეეხება მის თარიღს, ეს ძალზე რთული დასადგენია, თუმცა ვარაუდის გამოთქმა მაინც შესაძლებელია. როგორც ცნობილია, IV ს-ის

მეორე ნახევრიდან, სოფ. მოედნის სიახლოვეს მდებარე რომაელთა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საყრდენ პუნქტში – ფასისში რომაული გარნიზონი აღარ იდგა. შესაბამისად, ფასისისა და მის მიდამოებში რომაულ სასიმაგრო ნაგებობებსაც ფუნქციონირება უნდა შეეწყვიტა. აქედან გამომდინარე, აღწერილი აგური, ზოგადად III-IV სს-ის პირველი ნახევრით შეიძლება დათარიღდეს.

სოფ. მოედანში აღმოჩენილი სასიმაგრო ნაგებობა, რომელიც ზღვის დღევანდელი სანაპიროდან ფოთამდე პირდაპირი ხაზით 10 კმ-ის დაშორებით მდებარეობდა და რაც მთავარია, რომაული დამლიანი აგური, გვაფიქრებინებს აქ რაღაც გამაგრებულ პუნქტს, რომელიც ფასისის ციხეს უეცარი თავდასხმებისაგან იცავდა.

სოფ. მოედანში აღმოჩენილი რომაული დამლიანი აგური დოკუმენტურად ადასტურებს, რომ რომაელები ზღვის სანაპირო ზოლთან ერთად, რამდენადმე აკონტროლებდნენ კოლხეთ-ლაზიკის შიდა რეგიონებსაც. ერთი ასეთი პუნქტი, როგორც ჩანს, მდ. სუფსის მარჯვენა ნაპირას, დღევანდელ სოფ. მოედანთან არსებულა. ასეთივე პუნქტი უნდა ყოფილიყო, ჩვენი აზრით, არქეოპოლისი-ნოქალაქევი, რასაც გარკვეულწილად მოწმობს იქ აღმოჩენილი კონსტანტინე დიდის* სპილენძის მონეტა. ამგვარი მონეტები კი, როგორც წესი, ჩნდება იქ სადაც რომაელთა სამხედრო კონტინგენტი იდგა. ფასისის მიდამოების გამაგრების სისტემაში უნდა ყოფილიყო ჩართული, ვაშნარიც. მართალია, ის რომაულ-ბიზანტიურ წერილობით წყაროებში არ იხსენიება, რაც იმით უნდა აიხსნას, რომ ბიზანტიელი ისტორიკოსები, უმთავრესად ლაზიკის იმ პუნქტებს ასახავდნენ, სადაც სამხედრო ოპერაციები მიმდინარეობდა. "ვაშნარის" თავდაპირველი ციხესიმაგრე, რომელიც კვადრატული ფორმისაა და რომაული კასტელუმის პრინციპითაა ნაგები, ასეთი ვარაუდის საფუძველს გვაძლევს.

რომაელთა სამხედრო აქტიურობა იბერიის სამეფოს საზღვრებთან ხელს არ აძლევდა იბერიის ხელისუფალთ. დროთა განმავლობაში, ცხადია, ამას გარკვეული რეაქცია უნდა მოჰყოლოდა. იბერიის მეფემ ფარსმან II პროტესტის ნიშნად, დარიალის კარი გაუხსნა ალანებს და ისინი შეუსია კაპადოკიასა და არმენიას. ალანები, დიონ კასიუსის* გადმოცემით - "კაპადოკიის მმართველის ფლავიუს არიანეს მიერ შეშინებულები, საომარ მოქმედებას წყვეტენ". არიანეს მიერ ჩატარებულ სამხედრო ღონისძიებებსა და შავიზღვისპირა ციხესიმაგრეების განახლება-განმტკიცებას, მეფე ფარსმანზე ზეგავლენა უნდა მოეხდინა. ამის შემდეგ, ადრიანემ მას "მეგობრობისა და მოკავშირეობის" მოტივით, ელიუს სპარტიანეს* ცნობით, "საჩუქრად მისცა სპილო და 50 კაციანი კოჰორტა". ფმ კოჰორტის რაოდენობის, სტატუსისა თუ ფუნქციის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, ეს კოჰორტა 500 ჯარისკაცისაგან შედგებოდა და საგარნიზონო იყო, ხოლო მეორენი მას 50 ჯარისკაციან საინჟინრო ნაწილად მიიჩნევს.

მართალია, ელიუს სპარტიანესთან 50 კაციანი კოჰორტაა ნახსენები, მაგრამ ეს გადამწერთა შეცდომა უნდა იყოს. ტექსტში წერია "კოჰორტა". ცნობილია, რომ რომაული კოჰორტა 500-600 ჯარისკაცისაგან შედგებოდა. ეს კი უკვე სერიოზული ძალა იყო. აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ ხსენებული

კოპორტა საგარნიზონო სამსახურისათვის იყო გათვალისწინებული. იგი XV ლეგიონის მებრძოლებით იყო დაკომპლექტებული, რომელთა ერთი ნაწილიც პიტიუნტში იდგა. ტექსტში ხსენებულ კოპორტას რამდენიმე ფუნქციის შესრულება უნდა დაკისრებოდა. ამ ფუნქციათაგან უმთავრესი იყო დარიალის გადმოსასვლელების გაკონტროლება, საიდანაც იმპერიის საზღვრებს ალანების სახით საშიშროება ემუქრებოდა. ამიტომაც ძნელი მისახვედრი არ უნდა იყოს, რომ აღნიშნული კოპორტა სწორედ დარიალის ხეობაში უნდა დაბანაკებულიყო და არა იბერიის სხვა რომელიმე პუნქტში. ამ კოპორტასვე უნდა დაკისრებოდა, იბერიის ხელისუფალთა მოქმედების გაკონტროლებაც, რასაც დიპლომატიური გზით ადრიანე ვერ ახერხებდა. მასვე ევალებოდა ალბათ სავაჭრო მაგისტრალების კონტროლი.

ადრიანეს მიერ იბერიაში გამოგზავნილმა კოპორტამ, როგორც ამას შემდგომი მოვლენების ანალიზი ცხადყოფს, გარკვეული მისია შეასრულა. სწორედ მისი ქართლში ჩადგომის შემდეგ, წერილობითი წყაროების თანახმად, შემოსევები იმპერიის ტერიტორიაზე აღარ განახლებულა.

იბერიაში დისლოცირებული კოპორტის მხარდაჭერით, ადრიანეს ლეგატმა ფლავიუს არიანემ, იბერია-რომის ურთიერთობათა მოწესრიგება რამდენადმე შეძლო. ალბათ არიანეს იბერიაში ელჩობისას გადაწყდა ფარსმან მეფის რომში სტუმრობის საკითხიც. თუმცა ეს ადრიანეს მმართველობის დროს ვერ მოხერხდა, რადგან ადრიანეს იმპერატორობის მიწურულს პოლიტიკური ვითარება რომში გართულდა, იმპერატორი და სენატორები ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ. ცხადია, ასეთ სიტუაციაში საგარეო საკითხები გვერდზე გადაიდებოდა. ფარსმანის ვიზიტი ქ. რომში არიანეს ელჩობიდან იბერიაში მცირე ხნის შემდეგ, ანტონინუს პიუსის* იმპერატორობის დასაწყისში შედგა.

ერთ-ერთი ციხესიმაგრე, რომელიც არიანემ დაათვალიერა – სებასტოპოლისი (ახლანდელ ქ. სოხუმთან) იყო. აქ, არიანეს სიტყვებით - "მოხერხდა ჯარისკაცებისათვის ხელფასის მიცემა, ცხენებისა და იარაღის დათვალიერება, მხედრების ვარჯიში ..., ავადმყოფების მონახულება, პურის მარაგის შემოწმება, კედლებისა და თხრილების შემოვლა" (ფლავიუს არიანე, პერიპლუსი ..., 10). როგორც ამ აღწერიდან ირკვევა, სებასტოპოლისის გარნიზონი, ძირითადად, კავალერიის ნაწილებისაგან შედგებოდა, მაგრამ კონკრეტულად არ არის დასახელებული მათი რაოდენობა. თუ სებასტოპოლისის ადრეული, ახ.წ. I-II სს. დათარიღებული კასტელუმის ფართობით (0,7 ჰა) ვიმსჯელებთ, მისი გარნიზონი 200 ჯარისკაცს არ აღემატებოდა. თუ ეს ასეა, მაშინ სებასტოპოლისის თავდაპირველი კასტელუმი ნუმერული*, ანუ მცირე ციხესიმაგრის კატეგორიას უნდა მივაკუთვნოთ, ხოლო მისი გარნიზონი დამხმარე ჯარის შერეული ქვედანაყოფები უნდა ყოფილიყო. დამხმარე ჯარის ნაწილები – სასაზღვრო ნუმერები, რომის რეგულარული არმიის ნაწილები არ იყვნენ. ისინი, როგორც წესი არარომაელებისაგან კომპლექტდებოდა.

არიანე არაფერს ამბობს მის მიერ სებასტოპოლისში ჩატარებულ სამშენებლო საქმიანობის შესახებ, მაგრამ არსებობს ამ ფაქტის დამადასტურებელი ლათინური

ლაპიდარული (ქვაზე შესრულებული) წარწერა. ის აღმოჩნდა ქ. სოხუმის ნავსადგურის დამცავი ქვის ჯებირის წყობაში დაფიქსირებულ კირქვის ფილაზე.

სებასტოპოლისის კასტელუმი კვადრატული ფორმისაა და მოზრდილი ლოდებით, კირხსნართა და აგურის ფენებით ნაგები. ნაწილობრივ შემორჩენილია შვიდი კოშკი, ხოლო მთლიანად – ჩრდილოეთი მხარის კედელი (სიგრძე – 80 მ), რომელსაც მომრგვალებული კუთხეები აქვს, კედლის სისქე – 2,30 მ; გეგმაში ამგვარი ფორმის ციხესიმაგრეები მომრგვალებული კუთხეებით, დამახასიათებელია ახ.წ. I ს-ის დასასრულისა და II ს-ის დასაწყისის რომაული კასტელუმებისათვის.

სებასტოპოლისის II ს-ის რომაული გარნიზონი დამხმარე ჯარის შერეული ქვედანაყოფები უნდა ყოფილიყო. სებასტოპოლისში, არიანეს დროს, ალბათ, აფსაროსთან შედარებით მცირერიცხოვანი რაზმი იდგა, რაც პარადოქსულია, ვინაიდან სებასტოპოლისი ხომ ამ დროს რომაელთა ერთ-ერთი უკიდურესი სასაზღვრო ფორპოსტია დასავლეთ კავკასიაში. სებასტოპოლისს ევალებოდა იმპერიის უკიდურესი აღმოსავლეთი საზღვრის დაცვა ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელებისაგან. სებასტოპოლისს სავაჭრო-ეკონომიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა – აქ გადადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-სატრანსპორტო გზა, რომლის გამართული მოქმედებით რომაელები ძალზე დაინტერესებული იყვნენ.

სებასტოპოლისი წარმოადგენდა საკონტაქტო ადგილს და შესაძლოა სტრატეგიულ პლაცდარმსაც ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ქალაქების მიმართ. ძნელია გადაჭრით ითქვას, თუ რატომ იდგა ახ.წ. II ს. სებასტოპოლისში რომაელთა ასეთი მცირერიცხოვანი გარნიზონი. სავარაუდოა, ეს იმით ყოფილიყო გამოწვეული, რომ ამ დროს რომაელთა უმთავრესი ფორპოსტი აფსაროსი იყო. ალბათ, აქედან ელოდა იმპერიის აღმოსავლეთის საზღვარს გაძლიერებული იბერიის სამეფოსაგან ყველაზე მეტი საშიშროება, და არა სებასტოპოლისის მონაკვეთიდან.

ამრიგად, ახ.წ. II ს-ის პირველ ნახევარში, როგორც ეს არიანეს ცნობებიდან ირკვევა, რომაელთა ძირითადი სამხედრო-საყრდენი პუნქტი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ჩრდილოეთ ნაწილში სებასტოპოლისი ყოფილა. სწორედ აქ დაუსრულებია თავისი საინსპექციო მოგზაურობა ფლავიუს არიანეს და აქვე შეუტყვია კიმერიული ბოსფორის* მეფის კოტისის გარდაცვალების ამბავი. ამიტომაც არიანეს აღუწერია გზა დიოსკურია-სებასტოპოლისიდან ბოსფორამდე, რათა თუკი იმპერატორი რამეს მოისურვებდა ბოსფორთან დაკავშირებით, ამ გზის შესახებ სცოდნოდა. პირველ ასეთ საყურადღებო პუნქტად ბოსფორისაკენ მიმავალ გზაზე არიანე ასახელებს პიტიუნტს (ბიჭვინტას), რომელსაც იგი პატარა ნავსადგომად მოიხსენიებს. არიანეს ცნობიდან ჩანს, რომ მის დროს აქ რომაული სამხედრო შენაერთი არ იდგა. არიანემდე პიტიუნტში გარნიზონი რომ მდგარიყო, ის მას გაკვრით მაინც მოიხსენიებდა. გარდა ამისა, არიანე კონკრეტულად უთითებს, რომ დიოსკურიასთან "მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეს მცურავთათვის" (ფლავიუს არიანე, პერიპლუსი ..., 17).

რომაული სამხედრო შენაერთების პიტიუნტში ჩადგომის დროის საკითხს ნათელს ჰფენს კასტელუმის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ერთი ლათინურენოვანი წარწერა. ამ წარწერის მიხედვით პიტიუნტში რომაული გარნიზონი 135-152 წწ.

შორის ჩამდგარა. ახ.წ. II ს-ის შუახანებისთვის, ბიჭვინტაში რომაელთა სამხედრო შენაერთების ყოფნას დამატებით მოწმობს ის ფაქტიც, რომ უცხოური ნაწარმი და მონეტები მეტი რაოდენობით სწორედ ამ დროიდან ვრცელდება. აღნიშნულ ხანაშივე უნდა დაწყებულიყო აქ კასტელუმის მშენებლობა, რომელშიც, როგორც ამას ბიჭვინტის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ლეგიონის ტვიფრიანი კერამიკული ფილის ფრაგმენტები ადასტურებენ, მონაწილეობას ღებულობენ ლეგიონური საინჟინრო-სამშენებლო ნაწილები.

ბიჭვინტაში ჯერჯერობით სამი ასეთი ფრაგმენტია დადასტურებული. ერთი ფრაგმენტი დაფიქსირდა ინკიტის ტბასთან არსებული მრგვალი კოშკის ახ.წ. II-III სს-ის ფენაში. აღნიშნული დამლის მსგავსი, XV ლეგიონის დამლიანი კერამიკული ფილები და კრამიტები დიდი რაოდენობითაა აღმოჩენილი სატალაში, სადაც მდებარეობდა ამ ლეგიონის მუდმივი შტაბ-ბინა. სწორედ ისინი წარმოადგენენ XV ლეგიონის ბიჭვინტის დამლების ზუსტ ანალოგებს. ასე რომ, ახ.წ. II ს-ის შუა წლებში, პიტიუნტში ჩაყენებულია XV ლეგიონის ვექსილაცია, რომლის რაოდენობა, ბიჭვინტის კასტელუმის ზომების მიხედვით (1.40 x 1.70 მ), ერთ კოპორტას არ აღემატებოდა. აქედან გამომდინარე, პიტიუნტის კასტელუმიც საკოპორტო, საშუალო სიდიდის ციხესიმაგრედ უნდა ჩაითვალოს. პიტიუნტის XV ლეგიონის გარნიზონის მთავარ ფუნქციას იმპერიის შორეული მისადგომების ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელებისაგან დაცვა წარმოადგენდა. გარნიზონი, როგორც ბიჭვინტის № 18 კოშკის IV ს-ის ფენაში აღმოჩენილი ბალისტის ღერძის ნაწილი ადასტურებს, ქვის სატყორცნი მანქანით ყოფილა აღჭურვილი.

ცნობილია, რომ XV ლეგიონი, რომლის ფორმირებაც ცეზარის* დროს დასრულდა, თავდაპირველად პანონიაში* იდგა, შემდეგ ემონაში*. აქედან ის გადაყვანილ იქნა კარნინტუმში*. ახ.წ. 57 წელს ალანთა აქტივიზაციისა და პართიასთან მოსალოდნელი ომის გამო, XV ლეგიონი რომაელებმა აღმოსავლეთში გადმოისროლეს. იმპერატორ ვესპასიანეს დროს, XV ლეგიონი სირიიდან კაპადოკიაში გააგზავნეს. სალეგიონო ბანაკი მოეწყო სატალაში. აღნიშნულ ხანებში აფრიკიდან კაპადოკიაში გადმოიყვანეს ასევე XII ელვისებური ლეგიონი, რომელიც იმპერატორ ტიტუსის დროს, მელიტენეში* დაბანაკდა.

პიტიუნტის გარდა, ახ.წ. II-III სს.-ში ამ ლეგიონის ვექსილაციები უნდა მდგარიყვნენ, აგრეთვე აფსაროსსა (სოფ. გონიო) და სებასტოპოლისში (ქ. სოხუმი). კოლხეთის სანაპირო ამ დროს ე.წ. კაპადოკიის კომპლექსში შედიოდა, ამიტომ ხსენებული რომაული გარნიზონები კაპადოკიის ლეგატს ემორჩილებოდა. კოლხეთის ზღვისპირა სიმაგრეების გარნიზონები აღმოსავლეთ კაპადოკიაში დაბანაკებულ XII და XV ლეგიონების შენაერთებით კომპლექტდებოდნენ. ნიშანდობლივია ისიც, რომ ახ.წ. II-III სს.-ში რიზე-ათენა-ხოფას ხაზზე, ანუ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, აღნიშნული ლეგიონების ვექსილაციები იდგნენ. გამორიცხული არ არის, რომ ახ.წ. III-IV სს.-ში აქ ტრაპეზუნტში მუდმივად მყოფი I პონტური ლეგიონის ვექსილაციებიც მდგარიყვნენ.

რაც შეეხება რომაული გარნიზონების შემადგენლობას, ის, ძირითადად, ქვეითებისა და კავალერიისაგან შედგებოდა. ამ ქვედანაყოფების გარდა, აღნიშნულ პუნქტებში რომაელთა ფლოტის ცალკეული შენაერთებიც უნდა მდგარიყო. ამგვარ

მოსაზრებას ერთგვარად მხარს უჭერს ზოგიერთი არაპირდაპირი ცნობა. კერძოდ, ყურადღებას იპყრობს იოსებ ფლავიუსის ცნობა შავ ზღვაზე "მშვიდობის დამცველი" ორმოცი ხომალდის შესახებ.

სავარაუდოდ, ახ.წ. I ს-ის მიწურულს კოლხეთის სანაპიროზე განლაგებული საზღვაო ფლოტი რავენის ესკადრისა* ან მეზიურ-ფლავიუსისეული* ფლოტის ნაწილებისაგან უნდა ყოფილიყო შემდგარი. ცნობილია, რომ ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის სანაპიროებს, როგორც აქ აღმოჩენილი წერილობითი ძეგლები მოწმობენ, სწორედ ამ ფლოტის ხომალდები იცავდნენ. ახ.წ. I ს-ის მეორე ნახევრიდან შავ ზღვაზე სტაბილურობის შენარჩუნების მიზნით, სპეციალური "პონტოს ფლოტი" იქმნება.

ამრიგად, ახ.წ. II ს-ში პონტო-კავკასიის სასაზღვრო გამაგრებებში პიტიუნტის ჩართვით, მთავრდება ამ სისტემის ორგანიზაციული გაფორმება. აქ სისტემის ავანპოსტის როლს აღნიშნული დროიდან, პიტიუნტი ასრულებს. სწორედ, პიტიუნტისა და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის დანარჩენი ციხესიმაგრეების ქსელის მეშვეობით, რომის იმპერია ახ.წ. III ს-ის შუა ხანებამდე გარკვეულწილად აკონტროლებდა ტრანსკავკასიას, უზრუნველყოფდა საზღვაო ვაჭრობის უსაფრთხოებას.

ახ.წ. III ს-ის შუა ხანებიდან პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სიმაგრეთა ჯაჭვში გარკვეული ტეხილი შეინიშნება, რაც აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში გუთების* ლაშქრობებს უკავშირდება. როგორც ცნობილია, ახ.წ. 238 წლიდან იწყება რომის იმპერიის დუნაისპირეთისა და ბალკანეთის პროვინციებზე გუთების შემოსევები. მათი ლაშქრობები მხოლოდ ბალკანეთ-დუნაისპირეთით არ შემოფარგლულა. ახ.წ. III ს-ის 40-იან წლებში გუთების თავდასხმების შედეგად ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ქალაქები განადგურდა. ახ.წ. 252-267 წწ. გუთებმა მცირე აზიასა და შავი ზღვის სანაპიროებზე ლაშქრობები მოაწყვეს. ლაშქრობათა ტალღამ საქართველოს ზღვისპირეთსაც გადაუარა.

შავიზღვისპირეთის აღმოსავლეთ სანაპიროს დასახლებებზე გუთების ლაშქრობათა შესახებ მოგვითხრობს ბიზანტიელი ისტორიკოსი ზოსიმე*: "როდესაც გუთებმა დაიწყეს მოოხრება ყველაფრისა, რაც გზაში ხვდებოდათ, პონტოს სანაპიროს მცხოვრებლები გაიქცნენ გამაგრებულ ადგილებში. ბარბაროსები პირველ ყოვლისა თავს დაესხნენ ბიჭვინტას, რომელიც შემოზღუდული იყო უზარმაზარი კედლით და რომელსაც ჰქონდა კარგად მოწყობილი ნავსადგური. ადგილობრივი ჯარის სათავეში იდგა სუკესიანუსი*. მან მთელი თავისი ჯარებით შეუტია ბარბაროსებს და გარეკა ისინი. გუთებმა იმის შიშით, რომ სხვა სიმაგრეების მცველებმაც არ გაიგონ და არ შეუერთდნენ ბიჭვინტის ჯარებს და საბოლოოდ არ გაგვანადგურონო... ხელთ იგდეს ხომალდები, რაც კი შეეძლოთ და ძალიან შემინებულემა მოჰკურცხლეს, ისე, რომ ბიჭვინტასთან ბრძოლებში ბევრი თავისი მეომარი დაჰკარგეს. ექვსინის* პონტოს სანაპიროს მცხოვრებლები, რომლებიც გადარჩნენ სუკესიანუსის სტრატეგობის** წყალობით, იმედოვნებდნენ, რომ გუთები, რომლებიც ამნაირად უკუქცეულ იქნენ, ვერასოდეს ვერ გაბედავდნენ გადმოსვლას. მაგრამ, როდესაც

იმპერატორმა ვალერიანემ* სუკესიანუსი გაიწვია და სამეფო კარზე მისცა თანამდებობა, და მიჰყო ხელი ანტიოქიის საქმეების მოგვარებას და მის დასახლებას, მაშინ გუთები კვლავ გამოჩნდნენ; ბოსფორელებს გამოართვეს ხომალდები და გადავიდნენ აზიაში. მათ ბოსფორელებს აღარ დაუბრუნეს ხომალდები, როგორც წინათ, და არც შინ გაუშვეს, არამედ ამ ხომალდებით მიადგნენ ფასისს, სადაც როგორც ამბობენ, აშენებული იყო ფასისის არტემიდეს* ტაძარი და აიეტის* სასახლე. მათ სცადეს ამ ტაძრის აღება, მაგრამ უნაყოფოდ; ამის შემდეგ პირდაპირ წავიდნენ ბიჭვინტისაკენ. ეს ციხე აიღეს მათ დაუბრკოლებრივ, მთელი მისი მცველი ჯარი გაწყვიტეს და განაგრძეს გზა. იშოვეს დიდი რაოდენობა ხომალდებისა და ცურვისათვის გამოიყენეს ტყვეები, რომლებმაც იცოდნენ ნიჩბების ხმარება".

პიტიუნტის II-III სს. კასტელუმის გეგმა ჯერჯერობით არ არის გამოვლენილი, მაგრამ გვიანდელი ციხესიმაგრის ზომები ძირითად მონახაზში მას ემთხვევა. პიტიუნტის კასტელუმი სწორკუთხაა და მსგავსებას პოულობს სატალის, აბრიტუსის, აფსაროსის III-IV სს. კასტელუმებთან. ზოგადად მათ შორის სხვაობა კოშკების მოყვანილობასა და რაოდენობაშიც ჩანს. თუ აბრიტუსისა* და შვიცენდორფის* კასტელუმები შესაბამისად აღჭურვილი იყო 25 და 28 კოშკით, ან სატალასი 22 კოშკით, აფსაროსისა და პიტიუნტის ციხესიმაგრეების კედლები კი 22 და 27 კოშკით ყოფილა გამაგრებული. თუ სატალისა და სებასტოპოლისის კუთხეების კოშკები კვადრატული ფორმისაა, პიტიუნტის დასავლეთი კუთხის კოშკები კი ე.წ. მარაოსებურია. ამ მხრივ, პიტიუნტის კუთხის კოშკები ახლოს დგას ბოიოტროს* და შვიცენდორფის კასტელუმების კუთხის კოშკებთან, რომლებიც III და IV სს. ჩანს აგებული.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ პიტიუნტის გალავნის კოშკების წამყვან ფორმას, ისევე როგორც აფსაროსისა და სებასტოპოლისისა, კვადრატული ტიპის კოშკები წარმოადგენენ. ამგვარი ტიპის კოშკები კი, როგორც ცნობილია, ნაკლებად ეფექტური იყო და მალევე ინგრეოდა არტილერიით, ვიდრე წრიული ან მრავალწახნაგა კოშკები, რომელთა აგება შედარებით ძვირადღირებული და შრომატევადი იყო.

მართალია, მრავალწახნაგა კოშკები პიტიუნტის სასიმაგრო ნაგებობასაც ჰქონდა, მაგრამ სადღეისოდ აქ გამოვლენილი 27 კოშკიდან მხოლოდ ხუთიოდეა ასეთი. ორი მათგანი – გარედან ხუთწახნაგაა, ხოლო დანარჩენი რვაწახნაგა, რომლებიც "კანაბეს"* გალავნის სამხრეთ მხარეზე მდებარეობს. ასეთი ტიპის კოშკების არსებობა, ამ მონაკვეთის სტრატეგიული მნიშვნელობით უნდა აიხსნას. ამასვე მოწმობს სამხრეთითვე ჩარიგებული კოშკების სიმრავლე (13 კოშკი) და, რაც მთავარია, № 18 ხუთწახნაგა კოშკში აღმოჩენილი ბალისტის დეტალი. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული კოშკი სპეციალური საარტილერიო სატყორცნი მექანიზმებისათვის იყო გათვალისწინებული. ვფიქრობთ, ამავე მიზნებს ემსახურებოდა, ასევე მე-5 და მე-6 ე.წ. მარაოსებური ფორმის კოშკები.

ვფიქრობთ, სავაჭრო-სახელოსნო ტიპის -- "ვიკუს"-ის რანგის სამოსახლოები უნდა ყოფილიყო პიტიუნტისა და ფასისის რომაული ქალაქური დასახლებები, როგორც ხშირად იქმნებოდა მსგავსი პუნქტების საკოპორტო კასტელუმებთან.

ასეთი ტიპის სამოსახლოთა მოქმედების არეალი ციხე-ქალაქის ფარგლებს არ სცილდებოდა. რომაული პრაქტიკიდან გამომდინარე, ამგვარი სამოსახლოების მცხოვრებთა ძირითადი კონტინგენტი, როგორც ეს ფასისის მაგალითიდანაც ჩანს, ვაჭრები იყვნენ. მათ ხელში იყო თავმოყრილი ქალაქსა და სოფელს შორის სავაჭრო ურთიერთობის მთელი მექანიზმი. ვფიქრობთ, ამ სოციალური კატეგორიის საშუაშაველო გზით უნდა იყოს მოხვედრილი კოლხეთის ზღვისპირა, შიდა და მთიან რეგიონებში იმპორტული პროდუქციის გარკვეული ნაწილი.

აღნიშნული პუნქტების რომაული სამოსახლოების სტატუსისა და ფუნქციაზე მსჯელობა გარკვეულწილად, ჰიპოთეზურია. მიუხედავად ამისა, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ პიტიუნტის, სებასტოპოლისისა და ფასისის რომაული დასახლებები შეზღუდული, არასტანდარტული ხასიათისა იყო. ისინი რიგით, სამხედრო ბუნების ციხე-ქალაქებად რჩებოდნენ. რომაული გარნიზონებისა და შესაბამისად, ვეტერანების** სიმცირითვე იყო განპირობებული იბერია-კოლხეთში რომაული კულტურის გავლენის საკმაოდ დაბალი დონეც.

აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში რომაული ქალაქური ტიპის დასახლებების წარმოქმნისა და მათი განვითარების პროცესი თავისებური, განსხვავებული გზით წარიმართა. აქ, რომაული, კლასიკური ტიპის კანაბები არ წარმოქმნილა. სებასტოპოლისისა და აფსაროსში რომაული სამხედრო შენაერთების სამოსახლოების ფუნქციას ადგილობრივი საქალაქო ცენტრები თუ რიგითი დასახლებები ასრულებდნენ. პიტიუნტისა და ფასისის კასტელებთან კი არსებობდა არასტანდარტული, მცირე სავაჭრო-სახელოსნოს ტიპის რომაული დასახლებები, რომელთა "მოქმედების არე" ძირითადად სანაპირო ზოლით შემოიფარგლებოდა.

გუთების თავდასხმების შედეგად, ახ.წ. III ს-ის შუა ხანებში პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სისტემის ნაწილმა (აფსაროსი-გონიო, ფასისი-ფოთი, სებასტოპოლისი-სოხუმი, პიტიუნტი-ბიჭვინტა და სხვ.) დროებით შეწყვიტა მოქმედება. ახ.წ. III ს-ის 70-იანი წლებიდან რომის იმპერიაში სტაბილური მდგომარეობის დამყარების შემდგომ, პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სისტემა გამოცოცხლდა.

ზოსიმეს ცნობებიდან ირკვევა, რომ გუთებს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ორჯერ დაულაშქრავთ. პირველი თავდასხმა, რომელიც ახ.წ. 256 წ. მომხდარა, გუთების დამარცხებით დამთავრებულა. მეორე ლაშქრობა კი ახ.წ. 257 წელს მოეწყო და პირველთან შედარებით უფრო მასშტაბური ხასიათისა ყოფილა. გუთების თავდასხმები ამ დროს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის არაერთ დასახლებულ პუნქტს შეეხო. ზოსიმეს თანახმად, გუთებს თავდაპირველად ალყა ფასისისათვის შემოურტყამთ, მაგრამ უშედეგოდ. ფასისის დამცველებმა მომხდურნი უკუაქციეს, რაც, ერთი შეხედვით, გაოცებას იწვევს, ვინაიდან გუთებმა თითქმის დაუბრკოლებლად აიღეს ისეთი ძლიერი და მრავალრიცხოვანი მეომრებით დაცული ქალაქები როგორც იყო ტრაპეზუნტი, გორგოპია*, ფილიპოპოლისი*, პიტიუნტი და სხვები. ეს მაშინ, როცა ფასისს მხოლოდ მცირერიცხოვანი გარნიზონი იცავდა.

ფასისიდან უკუქცევის შემდეგ, როგორც ზოსიმე გადმოგვცემს, გუთებს პიტიუნტისაკენ გაულაშქრიათ და ის იოლად აუღიათ. აქ დატრიალებული

კატასტროფა არქეოლოგიურადაც კარგად დასტურდება. ნაქალაქარის თითქმის ყველა უბანზე ძლიერი ნგრევისა და ხანძრის კვალი ჩანს. ციხე-ქალაქის დასავლეთ კარიბჭის მისადგომებთან გამოვლინდა ბრძოლაში დაღუპულ ადამიანთა უწესრიგოდ ჩაყრილი ჩონჩხების გროვა. პიტიუნტზე გუთების თავდასხმის სურათი კარგად აისახა, აგრეთვე, ნუმიზმატიკურ* მასალაშიც. ბიჭვინტის ბედი, როგორც ჩანს, სებასტოპოლისსაც გაუზიარებია, რასაც მოწმობს სებასტოპოლისის ციხის კედლის გარეთ დადასტურებული ძლიერი ხანძრის კვალი.

ახ.წ. 270 წლიდან რომის იმპერიის მდგომარეობა მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა. რომაელებმა ნაისასთან* ბრძოლაში დაამარცხეს გუთები და ღუნაისპირეთიდან გარეკეს, ბალკანეთ-ღუნაისპირეთის პროვინციებში მშვიდობა დამყარდა. ბოსფორის მეფე სავრომატ IV* კვლავ "კეისრისა და რომაელთა მეგობრის" ტიტულს ატარებდა. ირანში ახ.წ. 272 წელს შაბურის* გარდაცვალების შემდეგ ტახტისათვის ბრძოლა დაიწყო. ამ ბრძოლაში გაიმარჯვა ნერსემ*, რომელიც იძულებული გახდა რომაელებთან ზავი დაედო. ამ დროისათვის რომაელებმა თითქმის მთლიანად აღადგინეს აღმოსავლეთის საზღვარი. სწორედ ამ პერიოდში უნდა მომხდარიყო პონტო-კავკასიის საზღვრის აღდგენა - განმტკიცება. მაგალითად, ახ.წ. III ს-ის შუა ხანებიდან, რომაელებმა ტრაპეზუნტში I პონტური ლეგიონი ჩააყენეს. ამავე პერიოდიდან უნდა დაწყებულიყო სებასტოპოლისის კასტელუმის გადაკეთება-გაფართოება. გვიანდელი ციხესიმაგრის ფართობი 2 ჰექტარი იყო და უკვე ერთ კოჰორტას იტევდა.

რომის ხელისუფალნი გუთების შემოსევების შემდეგაც დაინტერესებას იჩენდნენ პიტიუნტის გამაგრება-გაძლიერების მიმართულებით. ახ.წ. IV ს-ის დასაწყისში, რომაელებს ბიჭვინტა-პიტიუნტის საქალაქო დასახლებისათვის სასიმაგრო ნაგებობანი შემოუვლიათ. რაც შეეხება თავად კასტელუმს, როგორც ამას XXII თხრილში აღმოჩენილი თავდაცვის მეორე რიგის კედელი მოწმობს, სამოქალაქო დასახლების ხარჯზე გაფართოებულა, რაც, ალბათ, თავის მხრივ გარნიზონის მებრძოლთა რაოდენობის გაზრდაზე მიუთითებს. ამ დროისათვის ციხესიმაგრეს შეეძლო დაახლოებით 700-800 ჯარისკაცი დაეტია. ახ.წ. III ს-ის ბოლოს ან IV ს-ის დასაწყისში უნდა აღდგენილიყო აფსაროსის (გონიო) კასტელუმიც, რომელიც დღემდეა შემორჩენილი. ამ პერიოდის აფსაროსის კასტელუმი სწორკუთხაა და 22 კოშკითაა გამაგრებული. კედლები (სისქე 2,30-2,40 მ) მცირე ზომის ქვათლილებისაგან არის ნაგები.

აფსაროსის კასტელუმი პიტიუნტის II-III სს.-ის ციხესიმაგრესთან, ასევე სატალისა და აბრიტუსის III და IV სს.-ის კასტელუმებთან გარკვეულ მსგავსებას პოულობს. მაგრამ მათ შორის კოშკების მოყვანილობასა და რაოდენობაშიც ჩანს სხვაობა. აფსაროსის სამხრეთ-დასავლეთი კუთხისა და სამხრეთი კედლის კოშკების მოყვანილობა გეგმაში ნალისებური კონფიგურაციისა. აფსაროსის კასტელუმი კეთილმოწყობილი და ტექნიკურად გამართული ყოფილა. არქეოლოგიური გათხრებისას, ციხესიმაგრის ტერიტორიაზე გამოვლენილია ყაზარმები, აბანო, სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობები, კოლექტორისა და წყალსადენის რთული სისტემა და სხვ. პეტრა-ციხისძირიც, როგორც ეს უახლესი

არქეოლოგიური მასალებით დასტურდება, ამავე პერიოდში უნდა აღდგენილიყო. ამ დროს ციხისძირი რომაელებს ეჭირათ.

რომაული ხანის საფორტიფიკაციო სისტემა ციხისძირში ჯერჯერობით არ არის გამოვლენილი. დღემდე შემორჩენილი ციხესიმაგრის ნაშთები კი ადრებიზანტიური პერიოდისაა. ადრებიზანტიურ ეპოქას მიაკუთვნებენ მკვლევარები ჩრდილოეთ ბორცვზე განლაგებულ საფორტიფიკაციო ნაგებობებს. ისინი ორმაგი კედლებით იყო სამხრეთ-დასავლეთ ბორცვზე არსებულ წრიულ კოშკთან დაკავშირებული. ორმაგი კედლიდან დასავლეთით მდებარე გალავანი შედარებით მაღალია და ძირითად კედელს წარმოადგენს. ძირითადი კედლის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა კარიბჭე, რომელსაც დასავლეთის მხრიდან სწორკუთხა კოშკი იცავდა. გვიანდელი თავდაცვითი ნაგებობის ზომები, როგორც ჩანს, უნდა ემთხვეოდეს რომაული ხანის საფორტიფიკაციო სისტემას. ციხისძირის აბანოები IV ს-ით თარიღდება და ზოგადად კასტელუმის ტიპის აბანოებს განეკუთვნება.

სოხუმის გვიანდელი II ციხესიმაგრე, პირველთან შედარებით უფრო დიდი ზომისაა, მისი ფართობი 2,5 ჰა, რითაც ის პიტიუნტის კასტელუმის სიდიდეს უახლოვდება. ასეთი ფართობის ციხე თავისუფლად დაიტევდა ერთ კოჰორტას (დაახლოებით 500 ჯარისკაცს) და ის საკოჰორტო ანუ საშუალო ციხესიმაგრის კატეგორიას განეკუთვნება. მეორე ციხის კედლები სრულად არაა შემორჩენილი. ნაწილობრივ შემორჩენილია ციხის დასავლეთი, ხოლო მთლიანად აღმოსავლეთის კედელი. ამ უკანასკნელის სიგრძე – 140 მ-ია. მეორე ციხესიმაგრე, პირველის მსგავსად, გეგმაში კვადრატული ფორმისაა. გალავნის სისქე 2 მ-მდე აღწევს, რაც სიგანით ჩამოუვარდება ძველი დროის გამოჩენილი სამხედრო ხუროთმოძღვრის – ფილონ ბიზანტიელის მიერ რეკომენდირებულ გალავნის მაქსიმალურ ზომას – დაახლოებით 4.20 მ.

ანტიკური ფორტიფიკაციის ტრადიციული წესების თანახმად, გალავნის სიგანეს უნდა შეედგინა არანაკლებ 1/2 სიმაღლისა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სებასტოპოლისის მეორე ციხესიმაგრის გალავნის სიმაღლე 9 მეტრი უნდა ყოფილიყო, რაც ფილონის რეკომენდაციით ოპტიმალური იყო იმისათვის, რათა მოწინააღმდეგე მისადგმელი კიბეებით, გალავანზე ვერ გადასულიყო. სამწუხაროდ, სებასტოპოლისის გალავნის დაბოლოების ფორმა უცნობია. ანტიკური საფორტიფიკაციო პრაქტიკის თანახმად, გალავანზე უნდა მოწყობილიყო ქონგურები. თუმცა გალავანი ქონგურებით ყოველთვის როდი ბოლოვდებოდა.

სოხუმ-სებასტოპოლისის მეორე ციხესიმაგრის კედლების წყობა ნაგებია ე.წ. "ოპუს მიქსტუმ"-ის წესით – ე.ი. გრანიტის ქვებითა და აგურის სარტყლებით კირხსნარზე. აფსაროსის, პიტიუნტისა და ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის თანადროული ციხესიმაგრეებისაგან განსხვავებით, სებასტოპოლისის კედლის წყობაში გამოყენებულია ხის ძელები. ძელები ერთმანეთისაგან 2,4-2,5 მ-თაა დამორებული. ამგვარი წესი დადასტურებულია სოხუმის შუა საუკუნეების ციხის წყობაშიც. გალავნისა და № 2 კოშკის კედლებში, აგურის ფენებია დატანილი. ფენებს შორის მანძილი 1,5-1,17 მ, აგურის ფენების სისქე 0,20-0,23 სმ. მეორე ციხესიმაგრის აღმოსავლეთ კედელზე შემორჩენილია ორი კოშკი, რომლებიც

ერთმანეთისაგან 100 მ-თაა დაშორებული. ორივე კოშკი, ისევე როგორც პირველი კასტელუმის კოშკები, კვადრატული ფორმისაა.

სოხუმის ყურედან 2 კმ-ზე ჩრდილოეთით, ცალკე მდგომი სადარაჯო კოშკი მეორე ციხის კოშკების ფორმის ანალოგიურია, ისიც ალბათ, სებასტოპოლისის ერთიან თავდაცვით სისტემაში შედიოდა და ციხე-ქალაქის მისადგომებს იცავდა. კოშკის საერთო ფართობი – 6,30 მ 6,45 მ; კედლის სიგანე – 1 მ. კოშკი რიყის ქვებითა და კირხსნარითაა ნაგები. სადარაჯო კოშკი, როგორც იქ აღმოჩენილი მასალები მოწმობენ, III-V სს-ში იყო მოქმედი.

ანალოგებითა და კოშკის კედლის სისქის მიხედვით, სებასტოპოლისის ცალკე მდგომი კოშკი, ორი ან სამსართულიანი უნდა ყოფილიყო და მისი სიმაღლე, ალბათ, დაახლოებით 12 მ-ს აღწევდა. წყობის ტექნიკითა და ზომებით, ის ჩამოგავს მეგარასთან* და სუნიონის* (ატიკა*) კონცხზე მიკვლეულ კოშკებს. სებასტოპოლისის მეორე ციხესიმაგრის დაგეგმარება, რომელიც ახ.წ. III-IV სს. საფორტიფიკაციო ნაგებობებისათვისაა დამახასიათებელი, ანალოგებს პიტიუნტის, სატალის და სხვა კასტელუმებთან პოულობს.

გუთების შემოსევების შემდეგ, ახ.წ. III ს-ის ბოლოს თუ IV ს-ის დასაწყისში აღდგა აფსაროს-სებასტოპოლის-პიტიუნტის ციხესიმაგრეთა ხაზი. მათი ფუნქციონირება ახ.წ. IV ს-ის მანძილზე გრძელდებოდა, რასაც არაერთი მონაცემი მოწმობს. არქეოლოგიური და ნუმიზმატიკური მასალების თანახმად, პიტიუნტი ახ.წ. III ს-ის ბოლოდან, ვიდრე IV ს-ის 80-იან წლებამდე, აღმავლობის გზაზე დგას. ის საერთაშორისო ურთიერთობებშია ჩართული. სწორედ ახ.წ. IV ს-ს განეკუთვნება ნაქალაქარზე აღმოჩენილი მონეტათა უმრავლესობა. ეს პიტიუნტის ფულად-სასაქონლო მეურნეობის განვითარების მაღალ დონეზე მიუთითებს. ამ პერიოდშია ნაგები ციტადელის ტერიტორიაზე განლაგებული მონუმენტური შენობები (პრინციპია**, ლაზარეთი, ყაზარმები და სხვ.), რაც გვაფიქრებინებს, რომ იმჟამინდელ პიტიუნტ-ბიჭვინტაში თავმოყრილი უნდა ყოფილიყო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში განლაგებული რომაელთა სამხედრო ძალების მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ახ.წ. IV ს-ში აღმავლობის გზაზე იდგა აფსაროს-გონიო, რომელიც კვლავინდებურად მნიშვნელოვან სამხედრო-სტრატეგიულ როლს თამაშობდა პონტო-კავკასიის სასაზღვრო სისტემაში. ის ამგვარ ფუნქციას ახ.წ. IV ს-ის ბოლომდე ასრულებდა, რასაც მოწმობს კასტორიუსის* ახ.წ. IV ს-ის მეორე ნახევარში შედგენილი რუკა, სადაც აფსაროსი შეწყვეტილებული კოშკებით არის დატანილი, მაშინ როცა, ფასისი ამ რუკაზე საერთოდ არ არის აღნიშნული. ჩანს, ახ.წ. IV ს-ის ბოლოსათვის ფასისში რომაული გარნიზონი უკვე აღარ დგას. ასევე შეწყვეტილებული კოშკებით არის დატანილი კასტორიუსის რუკაზე სებასტოპოლისიც, რომელიც არქეოლოგიური მონაცემებით, ახ.წ. IV-V სს-შიც მოქმედებდა, როგორც რომაული სამხედრო პუნქტი. მართალია, სებასტოპოლისში რომაული სამხედრო ნაწილების ტვიფრიანი დამლები ჯერჯერობით არ არის დადასტურებული. სამაგიეროდ, ამ უკანასკნელ ხანებში, სოხუმის ციხის ტერიტორიაზე საინტერესო სამარხის ბერძნულწარწერიანი სტელა აღმოჩნდა. ის აქ დისლოცირებული IV-V სს-ის რომაული სამხედრო ნაწილების სტატუსზე

მიგვანიშნებს. სტელის ზედაპირზე ამოჭრილია ცხრასტრიქონიანი ლათინური ასომთავრული წარწერა. წარწერის თარგმანია: - "ქრისტე მრავლის შემძლე. აქ განისვენებს ორესტე, მამაცი ჯარისკაცი, ლეგიონერი, გთხოვთ მოხვიდეთ." ეპიტაფია* დამწერლობის მიხედვით, IV-V სს თარიღდება.

წარწერაში მოხსენიებული ლეგიონერი „ორესტე“, სახელის მიხედვით, ბერძენი უნდა ყოფილიყო. აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია, რომ სებასტოპოლისის რომაული გარნიზონის გარკვეული ნაწილი ბერძნულენოვანი მეომრებით ყოფილიყო დაკომპლექტებული. სებასტოპოლისისა და საერთოდ, საქართველოს შავიზღვისპირეთის რომაული სამხედრო შენაერთების კონტინგენტი უმთავრესად ბერძნული წარმომავლობის მეომრებისაგან, რომ შედგებოდა, ამას მოწმობს, ასევე სებასტოპოლისისა და პიტიუნტის ნაქალაქარებზე აღმოჩენილი ბერძნული წარწერები თუ გრაფიტოები*. ეს გასაგებიცაა, რადგან რომაელები, ჯერ კიდევ ახ.წ. II ს-დან, არმიაში ბერძნულენოვან მეომრებს იწვევდნენ. შესაბამისად, სწორედ მათ აგზავნიდნენ იმ ქვეყნებში, სადაც ელინურ (ბერძნულ) კულტურას კარგად იცნობდნენ.

ორესტეს სტელაზე ლეგიონერის სამხედრო ქვედანაყოფის სახელწოდებაზე არ არის რაიმე მინიშნება, რაც დამახასიათებელი იყო ლეგიონერთა ეპიტაფიისათვის. შესაძლოა, ორესტე XV ლეგიონის ჯარისკაცი ყოფილიყო, რომლის შტაბ-ბინა II-V სს-ში. სატალაში მდებარეობდა და რომელთა სამხედრო შენაერთი პიტიუნტში იყო დისლოცირებული. შესაძლოა იგი სებასტოპოლისში განლაგებული კლავდიუსის სახელობის II კოჰორტის ლეგიონერია. ხსენებული კოჰორტა, როგორც აღინიშნა, ახ.წ. I-III სს. აფსაროსში იდგა. არ არის გამორიცხული, რომ ეს კოჰორტა მოგვიანებით, IV ს. აფსაროსიდან სებასტოპოლისში გადმოესროლათ. ორესტეს სტელის წარწერა დოკუმენტურად ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ IV-V სს-ში სებასტოპოლისი, ისევე როგორც პიტიუნტი მოქმედი ციხესიმაგრეებია, სადაც კვლავ რომაული გარნიზონი დგას. მეტიც, როგორც წარწერიდან ირკვევა, სებასტოპოლისის გარნიზონი ლეგიონური ყოფილა. ლეგიონური გარნიზონები კი მნიშვნელოვან სამხედრო-სტრატეგიულ ცენტრებში იყვნენ დისლოცირებული.

რომაული გარნიზონი ახ.წ. IV ს-ის ბოლოს და V ს-ში პიტიუნტშიც იდგა. აღნიშნულ დროს პიტიუნტში რომაული გარნიზონის არსებობის სასარგებლოდ, მეტყველებს აგრეთვე, ბიზანტიელი ავტორის – თეოდორიტე კვირელის (394-457 წწ.) ცნობა იოანე ოქროპირის* პიტიუნტში გადასახლებასთან დაკავშირებით: "პიტიუნტი არის უკიდურესი საზღვარი პონტოსი და რომაელთა სამფლობელოსი ...".

რაც შეეხება იბერიას, IV ს-ის. 30-ანი წლებისათვის საბოლოოდ პრორომაულმა ორიენტაციამ გაიმარჯვა. რომსა და იბერიას შორის კონტაქტები განსაკუთრებით იულიანეს დროს (355-363წწ.) გაღრმავდა. ამიანუს მარცელინუსის* ცნობით, იბერიას სავრომაკი (ანუ საურმაგი) „რომაელთა შემწეობით განაგებდა“. მაგრამ იულიანეს გარდაცვალების შემდეგ, სპარსეთის მეფემ შაპურ II (309-379წწ.), სავრომაკი გააძევა და ტახტზე დასვა ასფაგური. მისი მეფობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. რომის იმპერატორის ვალენტიანუსის*

დროს (364-375წწ.), ამიანუს მარცელინუსის ცნობით, „სავრომაკი იბერიის სამეფოდან გამოძევებული, თორმეტი ლეგიონითა და ტერენციისითურთ, უკან გაიგზავნა“. ამ მრავალმხრივ საინტერესო ცნობაში, ყურადღებას იპყრობს „თორმეტი ლეგიონის“ იბერიაში გამოგზავნის ფაქტი. როგორც ცნობილია, ეს ლეგიონი ახ.წ. 74წ. დასავლეთიდან აღმოსავლეთში გადმოისროლეს იმპერიის საზღვრებზე ალანთა გააქტიურების შემდეგ. მისი მუდმივი შტაბ-ბინა მელიტენე* იყო.

ცხადია, იბერიაში გამოგზავნილი „თორმეტი ლეგიონის“-ს სრული შემადგენლობა კი არ იგულისხმება, არამედ მისი ვექსილაცია, რომელიც 500-600 ჯარისკაცს შეადგენდა. ამიანუსის ცნობა კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ XII ლეგიონი აღმოსავლეთში V ს-ის ბოლომდე თუ არა, ამ საუკუნის 70-იან წლებამდე მაინც უნდა დარჩენილიყო.

ამიანუსის ზემოთმოტანილ ცნობაში მითითებული არ არის აღნიშნული ვექსილაცია იბერიაში დარჩა თუ სავრომაკის გამეფების შემდეგ ქვეყანა დატოვა. ამ კითხვაზე პასუხს მისივე ნაშრომის სხვა ადგილას ვპოულობთ. შაბურის მიერ რომის იმპერატორთან გაგზავნილ ელჩობასთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: „შაბურმა იმპერატორს (ვალენტინიანუსს – თ. თ. ვ. კ.) გამოუგზავნა ელჩად არშაკი და ურჩევდა მუდმივი უბედურების მიზეზი არმენია სრულიად დაეტოვებინა, ხოლო თუ ეს არ ენდომებოდა, მერე სხვას მოითხოვდა, რომ იბერიის გაყოფისათვის თავი დაენებებინა, გამოეყვანა იქიდან რომაული ნაწილის მეციხოვნე ჯარები და დაენებებინა მეფობა მხოლოდ ასფაგურისათვის, რომელიც თვითონვე დაუდგინა გამგებლად იმ ხალხს“. როგორც ჩანს, XII ლეგიონის ვექსილაცია იბერიაში სავრომაკის გამეფების შემდეგაც დარჩენილა. ვფიქრობთ, ის მცხეთაში უნდა ყოფილიყო დაბანაკებული. მისი ფუნქცია, მხოლოდ სავრომაკის ხელისუფლების დაცვა როდი იყო. მას უფრო რომაელთა პოზიციების განმტკიცება იბერიაში და ჩრდილოეთ კავკასიის რეგიონის გაკონტროლება ეკისრებოდა.

ამიანუსის ცნობებზე დაყრდნობით, შესაძლებელია, ასევე იბერიაში ამ ვექსილაციის ყოფნის ხანგრძლივობის დადგენა. ხსენებული ავტორი, თავისი ნაშრომის ერთ ადგილზე აღნიშნავს, რომ როდესაც სპარსელებსა და რომაელებს შორის მოლაპარაკება უშედეგოდ დასრულდა, შაბურმა გადაწყვიტა „სავრომაკის დასაცავად გამწესებული ჯარისკაცებისათვის უსასტიკესად ევნო. ეს გადაწყვეტილება სასწრაფოდ ასრულდა კიდევ და ვერც ვერაფერი ეშველა ამ საქმეს, ვინაიდან რომის სახელმწიფოს სხვა საფრთხეებიც დაატყდა თავს თრაკიაზე* გუთების თავდასხმის სახით“-წერს იგი.

როგორც ჩანს, სპარსელთა ჯარი იბერიაში შეჭრილა და იქ რომაული საჯარისო შენაერთები დაუმარცხებია. ვფიქრობთ, ეს ფაქტი 378 წლის ახლო ხანებში უნდა მომხდარიყო. სამხედრო ოპერაცია წარმატებით დასრულებულა. სავრომაკი ქართლიდან განდევნილ იქნა და მეფობა პროირანული ორიენტაციის ასპაკურს დარჩა. შესაბამისად, აღნიშნული დროიდან, რომაული საჯარისო ნაწილებიც იბერიაში აღარ უნდა ყოფილიყვნენ.

იბერიაში რომაული სამხედრო შენაერთების ყოფნას და საერთოდ იბერია-რომის სამხედრო-პოლიტიკურ კონტაქტებს ახ. წ. IVს-ის პირველ ნახევარში

გარკვეული ცვლილებები მოჰყვა. აღნიშნულ პერიოდში, იბერიის რომაულ სამყაროსთან სავაჭრო-ეკონომიკური კონტაქტები წინანდებურად გრძელდება. მცხეთაში, კერძოდ არმაზისხევის პიტიასშთა* სამარხებში დადასტურებულია ახ. წ. III-IV სს-ის რომაული ტორევიტიკის* ნიმუშები, მინის ნაწარმი, გემიანი ბეჭდები, რომელთა ერთი ნაწილი ალბათ, „ფალერებს“** წარმოადგენდნენ მაგრამ, მათი რაოდენობა ახ.წ. I-III სს-ის რომაულ იმპორტირებულ პროდუქციასთან შედარებით ძალიან მცირეა. იგივე ითქმის რომაულ მონეტებზეც. იბერიაში, ახ.წ. I-III სს-ის რომაული მონეტები საკმაოდ მრავალრიცხოვანია, მაშინ როცა IVს-ში ისინი მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარითაა წარმოდგენილი: კონსტანტინე I-ის, კონსტანციუს II-ის* ორი სოლიდი* და ვალენტის* ერთი ვერცხლის მონეტა; სამაგიეროდ, რომაული კულტურის გავლენა იბერიაში შესამჩნევია: IV საუკუნიდან იბერიაში ვრცელდება რომაული ტიპის წაგრძელებული ფორმის, უგუძბათო ბაზილიკები*, რომელთაგან უძველესად ითვლება ნეკრესის სამონასტრო კომპლექსის ანსამბლში ჩართული IV ს-ის მეორე ნახევრის ეკლესია. უთუოდ იბერია-რომის ურთიერთობის შედეგიც იყო 326 წლისათვის ქართლის სამეფოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება.

იბერიისა და რომის სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობანი ახ.წ. IV ს-ის 70-იანი წლებიდან შეწყდა და ქართლი მთლიანად ირანელებმა დაიქვემდებარეს. ასეთი ვითარება გაგრძელდა V ს-ის პირველ ნახევარშიც, ხოლო ამავე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართლისა და აღმოსავლეთ რომის, (ბიზანტიის) იმპერიას შორის კონტაქტები კვლავ განახლდა.

განმარტებითი ლექსიკონი ** (დანართი №1)

აკველუკი საგანგებოდ წყალსადენისთვის აგებული ხიდი.

აუქსილია (ლათ. *uxilia* – დამხმარე) დამხმარე სამხედრო შენაერთი, რომელიც პროვინციელებისა და მეზობელი ქვეყნების მოქალაქეებისაგან კომპლექტდებოდა. აუგუსტუსის ეპოქიდან აუქსილია ნაწილობრივ მძიმედ შეიარაღებული კავალერიისაგან შედგებოდა და რეგულარული არმიის შემადგენელი ნაწილი იყო. ახ.წ. IV ს-ში გალურ-გერმანული მსუბუქად შეიარაღებული ქვეითებისაგან შედგებოდა და ცალკეულ რაზმებად იყოფოდა. თითოეული რაზმი 500 ჯარისკაცს ითვლიდა.

ბალისტა (ბერძ. *alista* – სატყორცნი) ლოდსატყორცნი მანქანა-მოწყობილობა. მათ სპეციალურად გაწვრთნილი ბალისტარიების, არტილერიისტების რაზმი ემსახურებოდა. ზოგჯერ მათი რიცხვი ათამდე აღიწერებოდა. ბალისტის ენერჯის წყაროს ცხოველის, განსაკუთრებით ხარის კისრის დაგრეხილი ძარღვები შეადგენდა. ბალისტის ზომები 4-5 მ-ს აღწევდა. ისროდა დაახლოებით 400-500 მ-ზე.

ვეტერანი (ლათ. *Veterani* – ხანდაზმული) სამხედრო სამსახურის ვადის დამთავრების შემდეგ რომაელი ჯარისკაცები ვეტერანებად იწოდებოდნენ. პრეტორიანელების ჯარში სამსახურის ვადა 16 წელი იყო, ლეგიონერების 20 წელი, ხოლო დამხმარე ნაწილების ჯარისკაცებისათვის 25 წელი. ვეტერანები სამხედრო სამსახურის დასრულების შემდეგაც, გარკვეული ხნით არმიაში რჩებოდნენ და მრავალი შეღავათით სარგებლობდნენ. დამხმარე შენაერთების გადამდგარი ჯარისკაცები ზოგჯერ რომის მოქალაქეობას ღებულობდნენ. პრეტორიანელები და ლეგიონერები კი მიწათმფლობელები ხდებოდნენ.

ვექსილაცია (ლათ. *Vexillatio* – დროშა) სპეცდანიშნულების რაზმი. რომაული ვექსილაციები სხვადასხვა სახეობის შენაერთებისაგან შედგებოდა. ზოგჯერ ეს იყო რომელიმე ლეგიონის ან კოჰორტის ნაწილი, ზოგიერთ შემთხვევაში კი დამხმარე კოჰორტების, ფლოტისა და მხედართა ნაკრები. ვექსილაციების შემადგენლობაში შედიოდნენ პრეფექტები, ტრიბუნები, ტრიერარქოსები, სიგნიფერები, ექიმები; საინჟინრო-ტექნიკური პერსონალი – არქიტექტორები, ბალისტარიები, ხელოსნები, მჭედლები, მეტალურგები და ა.შ.

ვიკუსი (ლათ. *Vicus*, სოფელი) რომაული სოფელი, დასახლება, რომელიც გზის გაყოლებაზე მდებარეობდა. ვიკუსი ზოგჯერ ძველი იტალიელებისათვის დამახასიათებელ უწესრიგოდ განლაგებულ სოფლურ სახეს ინარჩუნებდა, თუმცა ვიკუსებში დაფიქსირებულია პარალელური ქუჩებიც, რაც მათი საქალაქო ცენტრებად გარდაქმნის ტენდენციის მიმანიშნებელია; ვიკუსები, როგორც წესი, რომაული დამხმარე სამხედრო შენაერთების ბანაკებთან ჩნდებოდნენ, მსგავსად კანაბებისა, რომლებიც ლეგიონების კასტელუმებთან იგებოდნენ.

იმპერატორი (ლათ. *Imperator*, მთავარსარდალი, მთავარი, მბრძანებელი) რესპუბლიკის პერიოდში ანიჭებდნენ გამარჯვებულ მთავარსარდალს. იულიუს ცეზარს ეს ტიტული სიცოცხლის ბოლომდე მიენიჭა. ძვ.წ. 29 წ. სენატმა

სიცოცხლის ბოლომდე დანიშნა აუგუსტუსი; შემდგომ რომის სახელმწიფოს ყველა მეთაურის ტიტული იყო.

კაბოტაჟი კომერციული ნავიგაცია ერთი ქვეყნის სხვადასხვა პორტებს შორის.

კანაბე (ლათ. Canabe – საწყობი) სამოქალაქო დასახლება, რომელიც ლეგიონების კასტელუმების გვერდით არსებობდა. კანაბები კასტელუმებისაგან ჩვეულებრივ 2-3 კმ-ით იყვნენ დაშორებული. კანაბებში გადამდგარი ჯარისკაცები, მათი ოჯახის წევრები, ხელოსნები და ვაჭრები ცხოვრობდნენ. კანაბები საშუამავლო როლის ფუნქციას ასრულებდნენ რომაელ სამხედრო მოსამსახურეთა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის. ისინი რომაული კულტურისა და რომანიზაციის კერებსაც წარმოადგენდნენ.

კასტელუმი (ლათ. Castelum – სიმაგრე) საშუალო ზომის ციხესიმაგრე. მისი ფართობი 1,5-დან 3,5 ჰექტრამდე მერყეობდა. კასტელუმს ჰქონდა კოშკებით გამაგრებული ოთხი კარიბჭე, რომლებზედაც გადიოდა ბანაკის ორი, ცენტრში ურთიერთგადამკვეთი ქუჩა. ცნობილია ორი სხვადასხვა ტიპის კასტელუმი. ერთი ესაა "ჩასტელლა თუმულტუარია" - დროებითი საფორტიფიკაციო ნაგებობა, ხოლო მეორე - "ჩასტელლა ურატა" მუდმივმოქმედი, ხანგრძლივი დროისათვის განკუთვნილი თავდაცვითი ნაგებობა. იმპერიის სასაზღვრო პუნქტებში არსებობდა მრავალრიცხოვანი კასტელუმები, რომლებიც კოპორტებისა და ალებისათვის იყო განკუთვნილი (მაგალითად, ზალცბურგში, ემონაში, ბიჭვინტაში, აფსაროსში და სხვ.).

კატაპულტა (ბერძ. Catapulta – სასროლი) სასროლ-სატყორცნი მანქანა, რომელიც ისროდა პილუმებს, შუბებს და სხვ. მისი სროლის მანძილი 300-500 მეტრს არ აღემატებოდა.

კონსული (ლათ. Consul) რესპუბლიკის დროიდან ერთ-ერთი მაღალი ჩინი, ხოლო იმპერიის ეპოქაში საპატიო თანამდებობა. კონსულად ყოფნა პიროვნებას საშუალებას აძლევდა კარიერის კიბეზე (საზოგადოებრივ და სამხედრო სარბიელზე) უფრო სწრაფად წასულიყო წინ.

ლეგიონი (ლათ. Legione, – შერჩევა, შეგროვება) რომის არმიის ძირითადი ნაწილი. რესპუბლიკის ხანაში ლეგიონი ითვლიდა 4.2 ათასს ქვეითსა და 300 მხედარს. ძვ.წ. IV ს-ის ლეგიონში შედიოდა 10 მანიპული, რომელიც ორ ცენტურიად იყოფოდა. მეორე პუნიკური ომის დროს (ძვ.წ. 218-201 წწ.), ლეგიონი 30 მანიპულისა და 10 კოპორტისაგან შედგებოდა. ცეზარის ხანაში ლეგიონი 3 ათას ქვეითს, 2-3 ათას მხედარსა და 4-5 ათას გალური ტომებისაგან შემდგარ მხედრობას ითვლიდა. აუგუსტუსის ეპოქაში ლეგიონი შედგებოდა 6100 მძიმედ შეიარაღებული ქვეითისა და 726 მხედრისაგან. მომდევნო ხანაში 4200-5000 ფენოსანსა და 120-300 კავალერიას შორის. ლეგიონის შემადგენლობაში შედიოდნენ საინჟინრო-ტექნიკური შენაერთები, ხუროთმოძღვრები, ექიმები, ხელოსნები, არტილერიისტები, ქვისსატყორცნი მანქანები და სხვ. თითოეულ ლეგიონს თავისი საკუთარი ნომერი, სახელწოდება, დრომა-მტანდარტები ჰქონდა. სახელწოდება მისი ფორმირების ადგილზე ("იტალიკური", "მაკედონური", "პონტური"), მფარველ ღმერთებზე ("აპოლონისეული"), გაწვრთნილობაზე

("ელვისებური") ან გარეგნულ ნიშნებზე ("ალაუდები") მიუთითებდა. ლეგიონერების შეიარაღება უნიფიცირებული იყო: მათ ჰქონდათ მძიმე საჭურველი, რკინის ან ბრინჯაოს მუზარადი, ლოყის საცავი ფირფიტებით, სახის დასაცავად. ტანზე ეცვათ მუხლამდე სიგრძის ჯავშნიანი პერანგი, ფარები მართკუთხედის მოყვანილობისა, ბრინჯაოს ფურცლით დაფარული, შუბები, რომლის სიგრძე 65-75 სმ-ს აღწევდა. ხელჩართული ბრძოლისათვის გამოიყენებოდა ორლესული, რომბულწვერიანი, ფართოტანიანი მახვილები (გლადიუს), რომელთა პირი 44-55 სმ შორის მერყეობდა. ფეხზე ეცვათ "სანდლები" (ცალიგაე), რომელთა სქელი ლანჩები რკინის ლურსმნებით იყო მოჭედული.

ლიმესი (ლათ. imes – საზღვარი) რომის იმპერიის საზღვარი, ერთმანეთთან საგანგებოდ ნაგები გზებით დაკავშირებული ციხესიმაგრეთა სისტემა. კლასიკური ტიპისა იყო ბრიტანეთის, ზემოგერმანიის, რეციის, ადრიანესა და ანტონინუს პიუსის დროინდელი ლიმესები, რომლებიც ახ.წ. 260 წლამდე ფუნქციონირებდნენ. პანონიის, დაკიისა და მეზიის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით, მათ სასაზღვრო პუნქტებში აშენდა მრავალრიცხოვანი საფორტიფიკაციო ნაგებობანი. იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციის საზღვრების ხშირი ცვლილებების გამო, აქ ლიმესის სისტემა არ შექმნილა. მაგალითად, ეგვიპტეში ლიმესი არ არსებობდა. ასევე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, რომლის თავდაცვითი სისტემა პონტო-კავკასიის სასაზღვრო ხაზად იწოდება.

მთელ რიგ ქვეყნებში ფუნქციონირებს სპეციალური სამეცნიერო დისციპლინა ლიმესოლოგია, რომელიც სწავლობს რომის იმპერიის თავდაცვით ნაგებობათა ტიპებსა და მათ ფუნქციებს.

მანიპული (ლათ. anipulus – მუჭა) ლეგიონის ქვეითი შენაერთი. ლეგიონის შემადგენლობაში შედიოდა 10 მანიპული, რომელიც თავის მხრივ 2 ცენტურიად იყოფოდა და ლეგიონის მცირე ტაქტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა. მეორე პუნიკური ომიდან ლეგიონი 10 კოჰორტისა და 30 მანიპულისაგან შედგებოდა. მანიპულის მეთაური იყო ცენტურიონი. ადრიანეს დროიდან მანიპული გაუქმდა და ის ცენტურიამ შეცვალა.

ნუმერები (ლათ. umero – სწრაფი) პოლიციის ნაწილები. აუგუსტუსის დროს პოლიციის ნაწილები 1000 ჯარისკაცისაგან შედგებოდა.

პრეტორიუმი (ლათ. raetorium – მეთაურის, წინამძღოლის სახლი) სამხედრო შენაერთის მეთაურის რეზიდენცია, სახლი, რომელიც იდგა ბანაკის გზათა ღერძების გადაკვეთის ადგილას. პრეტორიუმს სამი კარი ჰქონდა. პრეტორიუმში განთავსებული იყო ხაზინა, კანცელარიის საცავი, საცხოვრებელი, სამზარეულო, სასადილო, იარაღისა და პროდუქტების საწყობი, მარანი, საკუჭნაო და სხვ.

რეტიულ მხედართა კოჰორტა ალპების ოლქის რომაული სამხედრო შენაერთი.

ფალერა (ლათ. halerae – დაწინაურება, ჯილდო) რესპუბლიკის ხანაში მხედართა წოდება. ძვ.წ. II საუკუნიდან სამხედრო ჯილდოები. ფალერებს ძირითადად წარმოადგენდა სამკაულები (გემიანი ბეჭდები, ბალთები, სამაჯურები) და ლითონის ოვალური თუ მრგვალი ფორმის ნივთები (მახვილები, თასები,

სასმისები და სხვ.). იმპერიის ეპოქაში ფალერებით აჯილდოებდნენ არა მარტო ცალკეულ ლეგიონერებს, არამედ სამხედრო ქვედანაყოფებსაც.

ცენტურია (ლათ. Centuria – ასეული) ლეგიონის სამხედრო ქვედანაყოფი, რომელიც 100 ჯარისკაცისაგან შედგებოდა. სერვიუს ტულიუსის დროს რომაელ მოქალაქეთა დეფინიცირებული ქონებრივ-ასაკობრივი ერთეული. თითოეულ ცენტურიას ასი მეომარი უნდა გამოეყვანა. იმპერიის ეპოქაში ცენტურიების როლი გაიზარდა. ადრიანეს დროიდან ლეგიონის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტაქტიკური ერთეული.

შტანდარტი საბრძოლო შენაერთის დროშის ლითონის თავსართი.

გეოგრაფიულ და საკუთარ სახელთა განმარტებანი* (დანართი №2)

- აბრიტუსი** – ქალაქი თანამედროვე ბულგარეთში.
- აიეტი** – ძველი კოლხეთის ლეგენდარული მეფე. იხსენიება მითში არგონავტების შესახებ.
- ალანები** – ჩრდილო კავკასიის მთიელი ტომები, ითვლებიან ოსების ერთ-ერთ წინაპრად.
- ალბანეთი** – ქვეყანა თანამედროვე აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.
- ამიანუს მარცელინუსი** – ახ.წ. IV ს-ის რომაელი ისტორიკოსი.
- ანალიბა** – რომაული ხანის ციხესიმაგრე, დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე.
- ანიკეტი** – ახ.წ. 69 წლის მონათა აჯანყების მეთაური.
- ანტიოქია** – ქალაქი თანამედროვე სირიის ტერიტორიაზე, ახლანდელი ანტაკია.
- არმენია** – სომხეთი. ძველად არსებობდა ე.წ. „მცირე არმენია“ დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე, „დიდი არმენია“ ძირითადად დღევანდელი სომხეთის ტერიტორიაზე.
- არტემიდე** – ძველ ბერძენთა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქალ-ღვთაება; ცხოველების, ხეების, მცენარეების, ნაყოფიერების მფარველი ღვთაება.
- ატიკა** – ძველი საბერძნეთის ერთ-ერთი ოლქი.
- ბაიბურთი** – ქალაქი დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე.
- ბეიუკ-დაში** – დასახლება აზერბაიჯანში.
- ბოიოტრო** – რომაული ციხესიმაგრე ავსტრიაში.
- ბოსტრა** – ქალაქი, დღევანდელი ბოსრა სამხრეთ სირიაში.
- ბოსფორი** – მცირე სახელმწიფო თანამედროვე ქერჩის ნახევარკუნძულზე.
- გალატია** – მცირე აზიის მთიანი რეგიონი, დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე.
- გალია** – მოიცავდა დღევანდელი საფრანგეთის, შვეიცარიისა და ბელგიის ტერიტორიას.
- გაჩ-დარვაზეხი** – ციხესიმაგრე, დღევანდელი სირიის ტერიტორია.
- გემმა** – ძვირფასი ან ნახევრადძვირფასი თლილი ქვა რაიმე გამოსახულებით. ხშირად გამოიყენებოდა საბეჭდავად.
- გორგიპია** – ქალაქი ყირიმში, ახლანდელი ანაპა.
- გრაფიტო** – (ძვ. ბერძ. „ამოკაწრული“) საყოფაცხოვრებო ხასიათის წარწერა, რომელიც ამოკაწრულია შენობის კედლებზე, ჭურჭელზე და სხვა.
- გუთები** – ძველი გერმანელი ტომები, ძირითადი სამოსახლო მდებარეობდა ბელგიისა და ჩრდილო შვეიცარიის ტერიტორიაზე.
- დაკია** – ქვეყანა დღევანდელი რუმინეთის ტერიტორიაზე.
- დიონ კასიუსი** – ძველი რომაელი ისტორიკოსი, დაახლოებით 153-230 წ.წ.
- დიოსკურია** – სებასტოპოლისის (სოხუმი) ანტიკური სახელწოდება.
- დიუბუა დე მონპერე** – XIX ს-ის შვეიცარიელი მოგზაური, იმოგზაურა საქართველოშიც და დაგვიტოვა მისი აღწერილობა.

ექსინის პონტო – „სტუმართმოყვარე ზღვა“, იგივე შავი ზღვა.
 ელიუს სპატიანე – ახ.წ. IV ს-ის რომაელი ისტორიკოსი.
 ემონა – ქალაქი, დღევანდელი ლუბლიანა (სერბია).
 ეპიტაფია – მოკლე წარწერა საფლავის ქვაზე.
 ვაშნარი – დღევანდელი სოფელი გურიანთა ოზურგეთის რაიონში.
 ზაიცელმაუერი – რომაული ციხესიმაგრე გერმანიაში.
 ზოსიმე – ძველი ბერძენი ისტორიკოსი, ახ.წ. VI საუკუნე.
 თრაკია – ქვეყანა, დღევანდელი ბულგარეთის ტერიტორია.
 იოანე ლიდე – ახ.წ. VI ს-ის ბიზანტიელი ისტორიკოსი.
 იოანე ოქროპირი – V ს-ის ბიზანტიელი ღვთისმეტყველი.
 კანდელაბრი – სანათი მოწყობილობა.
 კაპადოკია – მცირე აზიაში მდინარე ჰალისსა და ევფრატს შორის მდებარე რეგიონი.
 კარიამნე – მცირე დასახლება დღევანდელ აზერბაიჯანში.
 კასტორიუსის რუკა – ახ. წ. IV ს-ის რომაული რუკა; რუკა ცნობილია „ტაბულა პეკტენგერიანას“ სახელითაც. მასზე აღნიშნულია „ტეფელისი“ (ტფილისი).
 კესარია – ქალაქი; კაპადოკიის დედაქალაქი, ახლანდელი კეისერი თურქეთში.
 კიმერიული ბოსფორი – ბოსფორის სახელი, რომელიც მან მიიღო კიმერიელი (ცხოვრობდნენ ყირიმში) ტომისაგან.
 კლავდიუსის სახელობის – რომის იმპერატორის – კლავდიუსის სახელობის (41-54წ.წ.) სამხედრო შენაერთი.
 კონსტანტინე I დიდი – რომის იმპერატორი 306-337 წ.წ.
 ლუკულუსი – ლუცინუს ლიცინიუსი – ძველი რომის არმიის მთავარსარდალი (დაახ. ძვ.წ.117-56 წ.წ.)
 მარკუს ანტონიუსი – ძველი რომის არმიის მთავარსარდალი და ისტორიკოსი ძვ. წ. 82-30 წ.წ.
 მეგარა – ძველი ბერძნული ქალაქი-სახელმწიფო; მსხვილი სავაჭრო და სახელოსნო ცენტრი დღევანდელ საბერძნეთში.
 მეზია – ზემო მეზია თანამედროვე სერბიის ტერიტორია; ქვედა მეზია მოიცავდა მდ. დუნაისა და ბალკანეთს შორის ტერიტორიას.
 მეოტიდა – თანამედროვე აზოვის ზღვა.
 მელიტენე – ქალაქი კაპადოკიასა და მცირე სომხეთის საზღვარზე, დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია.
 მითრიდატე პერგამონელი – ბოსფორის მეფე ძვ.წ. I ს. 50-40-იან წ.წ. მართავდა კოლხეთსაც.
 ნაისა – ქალაქი, რევანდელი ნიშა იუგოსლავიაში.
 ნერსე – ბიზანტიელი პოლიტიკოსი და მხედართმთავარი (დაახლოებით 478-568 წ.წ.)
 ნუმიზმატიკა – მონეტების (ლითონის ფულის) შემსწავლელი მეცნიერება.
 პანგიკ-ორენი – რომაული ხანის ნაციხარი დღევანდელ თურქეთში.

პალმირა – „პალმის ქალაქი“ ჩრდილი-აღმოსავლეთ სირიაში, საქარავნო ვაჭრობის

მსხვილი ცენტრი.

პანონია – ოლქი ძირითადად დღევანდელი უნგრეთის ტერიტორიას მოიცავდა.

პაპირუსი – ტროპიკული ლერწამი; ამ მცენარის ღეროებისაგან დამზადებული საწერი მასალა; ასეთ მასალაზე შესრულებული ხელნაწერი.

პართია – ძველი აღმოსავლური სახელმწიფო დღევანდელი ირანის ტერიტორიაზე.

პერიპლუსი – (ძვ. ბერძ.) „მოგზაურობა“.

პიტიაზში – ერისთავის სპარსული შესატყვისი.

პლინიუს უფროსი – ძველი რომაელი მწერალი-ენციკლოპედისტი; დაახლ. ახ.წ. 23-79 წ.წ.

პლუტარქე – ძველი ბერძენი მწერალი, ფილოსოფოსი და მორალისტი (ახ.წ. 46-120 წ.წ.)

პოლემონ I – პონტოს სახელმწიფოს მეფე (ძვ. წ. 41-80 წ.წ.)

პონტოს სამეფო – სახელმწიფო სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავისპირეთში, თანამედროვე თურქეთის შავიზღვისპირა სანაპიროზე ძვ.წ. IV, ახ.წ. I სს-ში.

პონტოს მოთრიდატიდების დინასტია განაგებდა, შემდეგ კი პოლემონიდების.

პროკოპი კესარიელი – ახ.წ. VI ს-ის ბიზანტიელი ისტორიკოსი.

რავენის ესეკადრა – ქალაქ რავენის (ჩრდ. იტალია) რომაული სამხედრო საზღვაო ფლოტის შენაერთი.

სავრომატ IV – ბოსფორის მეფე.

სანები – ჭანები; ქართველური ტომი, რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით, დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა.

სარმატები – ძველი ტომი, მცხოვრები დღევანდელ ყირიმში.

სატალა – ქალაქი მცირე სომხეთში, დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე.

სვეტონიუსი – ძველი რომაელი მწერალი (დაახლ. ახ.წ. 70-140 წ.წ.) „თორმეტი ცეზარის ცხოვრების“ ავტორი.

სინოპე – ბერძნული ქალაქი დაარსდა ძვ.წ. VII ს-ში. დღევანდელ თურქეთში სინოპა.

სოლიდი – ოქროს მონეტა.

სტელა – (აქ) საფლავის ქვა.

სუნიონი – კონცხი საბერძნეთში.

ტავრები – დღევანდელ ყირიმში მცხოვრები ძველი ტომი.

ტავრიდა – ყირიმის ძველი სახელწოდება.

ტორეპტიკა – ლითონის (ოქრო, ვერცხლი, ბრინჯაო) მხატვრული დამუშავების ტექნიკა.

ტრაპეზუნტი – ძველი ბერძნული ქალაქი, დაარსდა ძვ. წ. VII ს-ში, დღევანდელი ქალაქი ტრაბზონი თურქეთში.

ტულნი – რომაული ციხესიმაგრე ავსტრიაში.

ფაიუმი – ქალაქი ეგვიპტეში; ცნობილია ბერძნულ-რომაული კულტურის ზეგავლენით.

ფილიპოპოლისი – ქალაქი, დღევანდელი პლოვდივი ბულგარეთში.

შეიქმნა — ციხე-ქალაქი გერმანიაში.

ზარაკსი — ციხე-ქალაქი ყირიმში.

ჰერასი — დასახლებული პუნქტი, დღევანდელი ქალაქი ჯარატი იორდანიაში.

ძირითადი ლიტერატურა

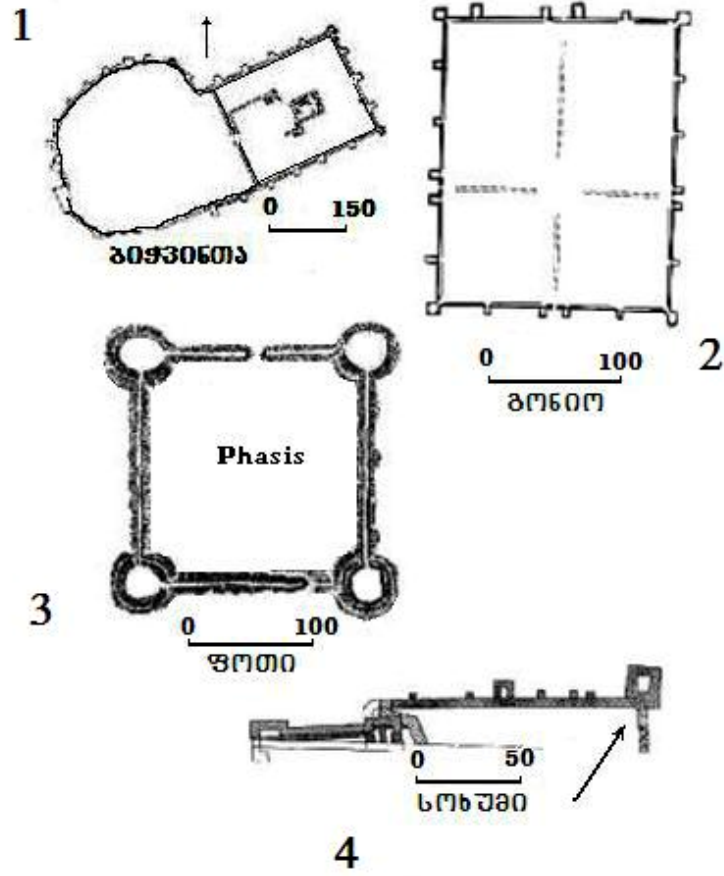
1. გამყრელიძე გ., თოდუა თ., რომის სამხედრო-პოლიტიკური ექსპანსია საქართველოში. თბ., 2006.
2. თოდუა თ., რომაული სამყარო და კოლხეთი, თბ., 2003.
3. ლორთქიფანიძე გ., ბიჭვინთის ნაქალაქარი, თბ., 1991.
4. მოვსეს ზორენაცი, სომხეთის ისტორია. თბ., 1984.
5. ფიფია კ., რომი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი I-II სს., თბ., 2005.
6. შაიდელი მ., კავკასიის საზღვარი; I ს. გარნიზონები აფსაროსში, პეტრასა და ფასისში, საქ. მეცნ. აკად. "მაცნე" (ისტ. ... სერია), თბ., 1985, № 1, გვ. 134-140.
7. Браунд Д., Римское присутствие в Колхиде и Иберии. – Вестник древней истории 4, 1991, с. 34-52.
8. Ломоури Н., Грузино-Римские взаимоотношения, Тб., 1981.
9. Bosworth A.B., Arrian and the Alani. – Harward Studies Classical Philology, 81, 1977, პ. 217-255.
10. Dubois de Montpereux Fr., Voyage autour du Caucase..., არის. 1839.
11. Mitford T.B., Cappadocia and Armenia Minor. – Aufst und neideregang des Römischen Welt, 7, 2, 1975.
12. Rowel H.T., 1937, Numerus. – Realenzyklopedie, XVII, 1937.

ტაბულების აღწერილობა

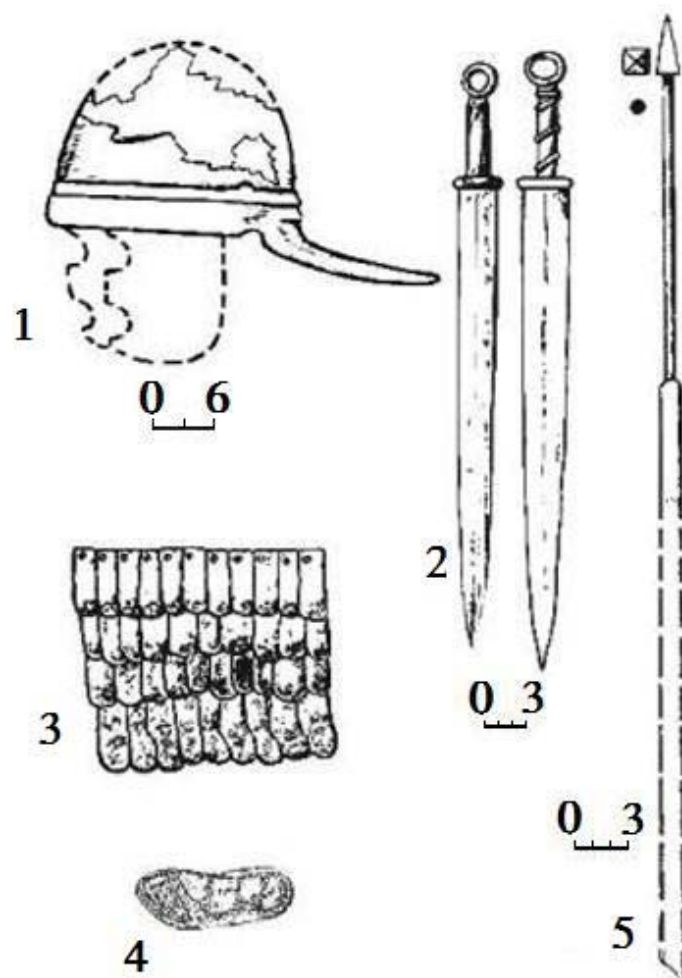
- I – რომაული სამხედრო შენაერთების განლაგების სქემა.
- II – სამხედრო გამაგრებათა სქემები:
1. ბიჭვინთა (პიტიუნტი)
  2. გონიო
  3. ფოთი (დიუბუა დე მონპერეს გვიანდელი ჩანახატის მიხედვით).
  4. სოხუმი (სებასტოპოლისი)
- III – 1. რომაელი ჯარისკაცის მუზარადი. ნაპოვნია სოფ. ზემო ქედში.
2. რომაული მახვილები (ნაპოვნია საქართველოში).
3. ბექთარის ფირფიტები (ნაპოვნია საქართველოში).
4. რომაელი ჯარისკაცის სანდალი.
5. პილუმი (სატყორცნი შუბი) ვანიდან.
- IV – 1-2. რომაული შტანდარტები და სამხედრო ნიშნები.
3. საყვირი
4. სატევარი
- V – 1. გნეიუს პომპეუსი
2. იულიუს კეისარი
3. სევერუსი
4. ვესპასიანე
- VI – 1-2. რომის არმიის ოფიცრები.
3. ლეგიონერი
- VII – რომაელი ლეგიონერები
- VIII – რომის სამხედრო მანქანები
1. ბალისტა**
  2. კატაპულტა**

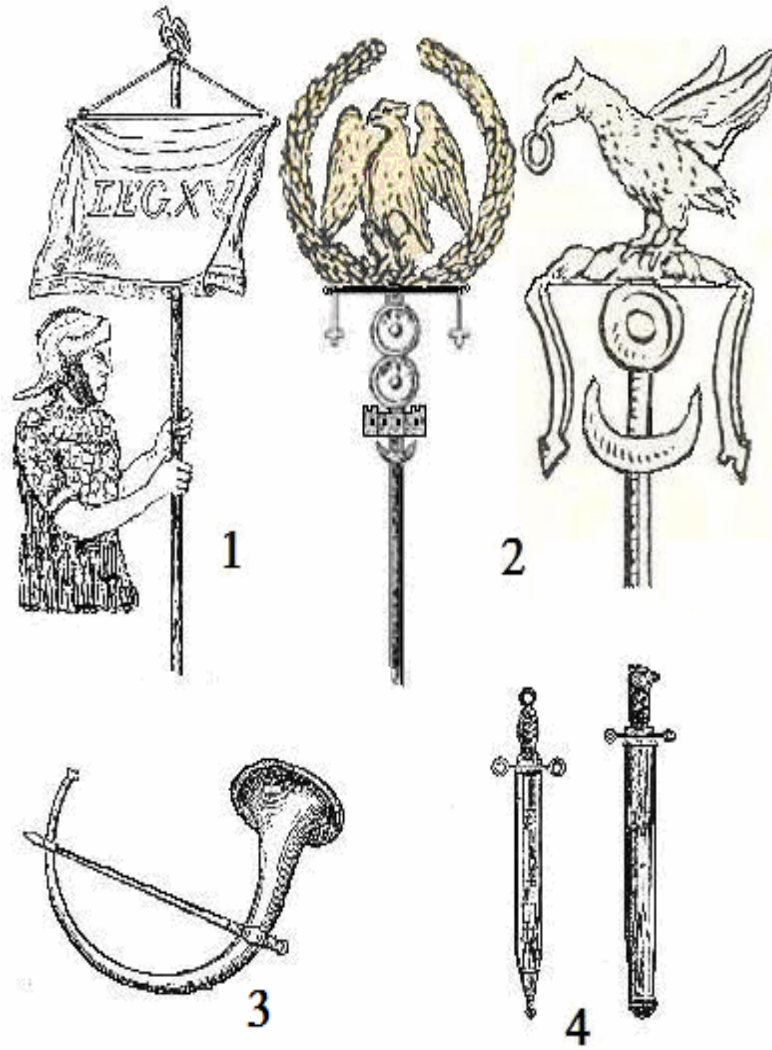
პონტო-კავკასიაში და მახლობელ აღმოსავლეთში
რომის სამხედრო შენაერთების განლაგების
სქემა

III

IV

1

2

3

4

VI

1

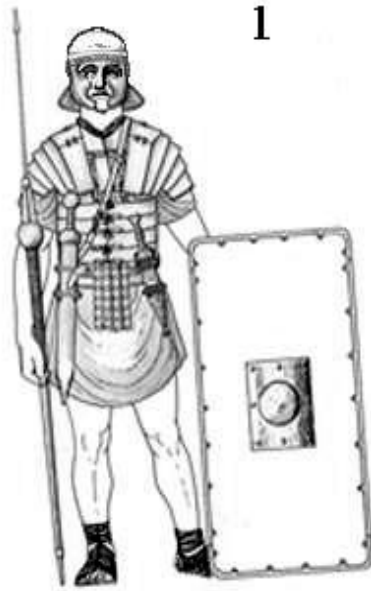

2

3

VII

2

VIII

